

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

ANTİK TROAS BÖLGESİNDE ZEYTİNCİLİK:
ETNOARKEOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Cemal GÜREL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU

anakkale – 2016

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Antik Troas Bölgesinde Zeytincilik: Etnoarkeolojik Bir Yaklaşım*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

14/07/2016

Adı ve Soyadı

Cemal GÜREL

İmza



Sosyal Bilimler Enstitüsü Mdrlg'ne

Cemal GÜREL'e ait

Antik Troas Bölgesinde Zeytincilik: Etnoarkeolojik Bir Yaklaşım

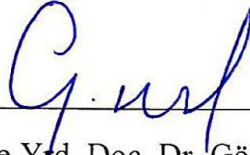
adlı çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalında

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.



ye Prof. Dr. Turan TAKAOğLU

(Danışman)



ye Yrd. Doç. Dr. Göksel SAZCI



ye Yrd. Doç. Dr. Davut KAPLAN

Tez No : 10122587

Tez Savunma Tarihi : 14.07.2016

ONAY



Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

19.08/2016

ÖZET

ANTİK TROAS BÖLGESİNDE ZEYTİNCİLİK: ETNOARKEOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Bu yüksek Lisans tez çalışması bugün Anadolu'nun kuzey batı köşesini teşkil eden Biga Yarımadası veya antik çağda adlandırıldığı şekliyle Troas bölgesinde zeytincilik veya zeytinyağı üretimi teknolojisi konusunu mevcut arkeolojik ve etnografik veriler ışığında irdelemeyi amaçlar. Antik Troas bölgesinin özellikle kıyı kentlerinin kırsal ekonomilerinde zeytinyağı üretimi Ege ve Akdeniz coğrafyalarının diğer birçok bölgesinde olduğu gibi önemli bir yer tutuyor olmalıydı. Antik Troas bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarında zeytinyağı üretimine tanıklık edecek genelde domestik üretime tanıklık eden işlik kalıntıları bulunmuştur. Son yıllarda antik çağda zeytincilik üzerine yapılan arkeolojik araştırmalar da etnoarkeolojik yöntemlerin kullanılması geçmiş toplumları anlama adına bilgilerimizi önemli oranda artırmaya başlamıştır. Bu bakımdan etnografik veriler ve Osmanlı tarihi belgelerinden faydalanılarak bu tezde Troas bölgesinde antik çağda nasıl bir zeytinyağı üretim şekli olduğu ve ne tür teknolojiler kullanıldığı etnografik verilerden de destek alınarak değerlendirilebilir. Bu şekilde antik çağdan son Osmanlı dönemine kadar zeytinyağı üretimi konusunda yaşanan devamlılık ve değişim konusunda da değerlendirmeler yapılabilmesi mümkün olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Troas Bölgesi, Zeytinyağı üretim teknolojisi, etnoarkeoloji

ABSTRACT

OLIVE GROWING IN ANCIENT TROAD: AN ETHNOARCHEOLOGICAL APPROACH

This master's thesis aims to examine the aspects of technology related to olive growing and olive oil production in the Troad, falling geographically into the Biga Peninsula in northwestern Turkey. The rural economy of the ancient Greek and Roman coastal cities of the Troad mainly depended on olive growing and olive oil production as was in most parts of the Aegean and the Mediterranean. Surface investigations conducted in various parts of the Troad revealed evidence for olive processing installations testifying the presence of olive oil production in the region that took mainly in a domestic level. Determining the technology related to olive oil production could be useful tool to increase our general knowledge of the role of olive growing the region's economy. Ethnoarchaeological research has recently become an important tool for archaeologists studying the aspects of olive oil production in the Aegean world. In this context, ethnographic data and Ottoman historical sources could help us to picture the aspects olive growing and olive oil production in the region. This approach in turn could be used to formulate hypothesis about the patterns of olive oil production in the region that was regarded as the Troad throughout the classical antiquity.

Keywords: Troad, Olive oil production, Ethnoarcheology

ÖNSÖZ

Antik çağ boyunca Ege ve Akdeniz dünyalarını birbirine bağladığı kadar Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir geçiş noktasında bulunan Troas bölgesinde yapılan araştırmalar arasında kırsal yaşam ile ilgili çalışmaların eksikliği dikkat çeker. Özellikle Troas bölgesinin bugün Ege Denizi'ne bakan kıyılarında zeytinciliğin bu kadar önemli olması beni bu konunun antik çağ boyutunu araştırmaya itmiştir. Buğday, üzüm, zeytin den oluşan ve Akdeniz üçlüsü olarak kabul edilen tarım ürünlerinin bölge insanların geçim ekonomisinde ne kadar önemli olduğu tartışma götürmez. Bu alanda çalışılmamış özgün bir konu olması ‘‘Antik Troas Bölgesinde Zeytincilik: Etnoarkeolojik bir Yaklaşım’’ adlı bu yüksek lisans tez çalışmanın benzer çalışmalar için örnek olacağı kanaatindeyim. Konunun seçiminde beni yönlendiren, çalışma sürecinde bana yol gösteren ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU’na teşekkürlerimi sunarım. Tez jürimde yer alan ve tez konum ile ilgili bilgi ve görüşlerini esirgemeyen Doç. Dr. Göksel SAZCI ve Yrd. Doç. Dr. Davut KAPLAN’a ayrıca teşekkürlerimi sunmak isterim.

Cemal GÜREL

30/06/2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
RESİMLER LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	

BÖLÜM I

ANADOLU ARKEOLOJİSİNDE ETNOARKEOLOJİ

1.1. Arkeolojisi ve Etnoarkeoloji.....	10
1.2. Anadolu Arkeolojisinde Etnografya.....	13
1.3. Etnoarkeoloji ve Zeytinyağı Üretimi.....	19

BÖLÜM II

TROAS BÖLGESİNDE ZEYTİNYAĞI ÜRETİM TEKNOLOJİSİ: ARKEOLOJİK VERİLER

2.1. Trapetum.....	25
2.2. Kaldıraçlı/Ağırlıklı ve Vidalı Presler.....	30

BÖLÜM III

ÇANAKKALE YÖRESİNDE ZEYTİNYAĞI ÜRETİM TEKNOLOJİSİ: ETNOGRAFİK VERİLER

3.1. Domestik Üretim.....	37
3.1.1. Aşama 1: Zeytin Hasadı	39
3.1.2. Aşama 2: Toplanan Zeytinin Parçalanması/Kırılması.....	42
3.1.3. Aşama 3: Parçalanmış Zeytin Hamurundan Yağın Çıkarılması.....	46
3.1.4. Aşama 4: Zeytinyağının Saklanması/Depolanması.....	53

3.2. Endüstriyel/Ekonomik Amaçlı Üretim.....	54
3.2.1. Mimari Kalıntılar.....	54
3.2.2. Geç Osmanlı Tarihi Belgeleri.....	56
DEĞERLENDİRME:	59
KAYNAKÇA	63



RESİMLER LİSTESİ

Resim I.1.	Günümüzde zeytincilik faaliyetleri ağırlıklı olarak Çanakkale'nin Ege Denizine bakan Ezine ve Ayvacık ilçelerinin kıyı bölgelerinde yoğunlaştığını gösteren harita.....	2
Resim II.1.	<i>Solea et Canalis</i> olarak adlandırılan ve Roma döneminde kullanılan ileri geri hareketine dayalı zeytin ezme düzeneği (Kaynak: Boynudelik ve Boynudelik 2008: 73)	21
Resim II.2	Smintheion kazılarında ortaya çıkmış olasılıkla Roma dönemine ait iki adet zeytin kırma işleminde kullanılan andezit taş çanak.....	22
Resim II.3	<i>Trapetum</i> olarak adlandırılan ve Roma döneminde kullanılan dairesel harekete dayalı zeytin ezme düzeneği (Kaynak: Boynudelik ve Boynudelik 2008: 77)	24
Resim II.4	Aleksandreia Troas antik kenti buluntusu andezit ten yapılmış bir Roma dönemine ait <i>orbis</i>	25
Resim II.5.	Aleksandreia Troas antik kenti buluntusu yerel andezit ten yapılmış Roma dönemine ait bir <i>orbis</i> . Geç Osmanlı döneminde su kuyusu bileziği olarak kullanılmıştır.....	25
Resim II.6.	Smintheion kırsalında bulunan Roma dönemine ait yerel andezit taşından yapılmış <i>orbis</i>	25
Resim II.7.	Larisa (Limantepe) kırsalında bulunan Roma dönemine ait yerel granit taşından yapılmış bir <i>orbis</i>	26
Resim II.8.	Larisa (Limantepe) kırsalında bulunan Roma dönemine ait yerel granit taşından yapılmış bir <i>orbis</i>	26
Resim II.9.	Polymedeion buluntusu Roma dönemine ait yerel andezit taşından yapılmış <i>orbis</i> parçası.....	26
Resim II.10.	Tenedos kırsalında bulunan Roma dönemine ait andezit taşından yapılmış bir <i>orbis</i>	27
Resim II.11.	Parçalanmış/kırılan zeytinin hamur haline gelmesi ardından kaldırma/ağırlıklı sistem yoluyla bundan zeytinyağını çıkarma aşamasında kullanılan mekanizma (Kaynak: Boynudelik ve Boynudelik 2008).....	29
Resim II.12.	Resim II.10. M.Ö. 6. yüzyıla ait siyah figür tekniğinde üretilmiş bir Attik skyphos üzerinde kaldırma/ağırlıklı pres (Boston, Güzel Sanatlar Müzesi 99.525).....	29

Resim II.13	Tenedos (Bozcaada) kırsalında bulunmuş olasılıkla kaldıraçlı/ağırlıklı pres mekanizmasına ait çeperine yakın kanal ve bir kenarında yol verme akıtacağı bulunan pres yatağı	30
Resim II.14	Assos antik kenti kırsalında bulunmuş olasılıkla kaldıraçlı/ağırlıklı pres mekanizmasına ait çeperinde kanal bulunan ve bir tarafında yol verme akıtacağı bulunan pres yatağı (Kaynak: Çapalov 2005).....	30
Resim II.15	Smintheion Küçük Hamam güneyinde bulunan Roma dönemine ait olasılıkla vidalı presle çalışan bir şarap işliğı kalıntısı (Kaynak: Şen 2016: res. 9)	32
Resim II.16	Smintheion Küçük Hamam güneyinde bulunan Roma dönemine ait olasılıkla vidalı presle çalışan bir şarap işliğı kalıntısı plan ve cephe çizimleri (Kaynak: Şen 2016: çizim 14).....	32
Resim II.17	Smintheion buluntusu zeytinyağı üretimiyle ilgili Roma Dönemine ait olabilecek işlik parçaları (Kaynak: Şen 2016: resim 10).....	33
Resim III.1	Ayvacık İlçesi Tuzla Köyü kırsalında Geç Osmanlı dönemine ait sezonluk zeytincilik ağırlıklı tarımsal faaliyetlerde kullanılan terk edilmiş bir kır evi kalıntısı.....	36
Resim III.2.	Londra British Museum’da bulunan Antimenos Ressamı’na atfedilen M.Ö. 530-510 tarihli bir amfora üzerine zeytin toplama sahnesi (Londra, British Museum, B226).....	38
Resim III.3	Ayvacık yöresinde günümüzde kullanılan ve antik çağ geleneğini yansıtan zeytin toplama.....	38
Resim III.4	19. yüzyıl sonlarında zeytinyağı üretim teknolojisini gözümüzde canlandırmamıza olanak sağlayan Yunanistan’ın Phokis bölgesinde içinde Mola olearia da bulunan bir işlik betimleyen bir gravür (Kaynak: Schweiger-Lerchenfeld 1887: 152).....	40
Resim III.5	Çanakkale yöresinde son elli yıl öncesine kadar sıklıkla zeytin meyvesini kırmada kullanılan tek yatay silindir taş değirmen (Kaynak: Boynudelik ve Boynudelik 2008: 69).....	41
Resim III.6	Ayvacık İlçesine bağlı Kuruoba Köyü’nde bir zamanlar zeytin kırma aşamasında kullanılan dairesel pres yatağı ve üstündeki kesik koni biçimli ezgi taşı	41
Resim III.7	Ayvacık İlçesine bağlı Koyunevi Köyü’nde bir zamanlar zeytin kırma aşamasında kullanılan dairesel pres yatağı ve üstündeki kesik koni biçimli ezgi taşı.....	42
Resim III.8	Küçükkuşu sahilinde geç Osmanlı Döneminde yapılmış ve Erken Cumhuriyet döneminde kullanılmış ama şimdilerde terk edilmiş zeytinyağı fabrikası içinde zeytin kırma düzeneği ve arkada bir saklama küpü.....	42

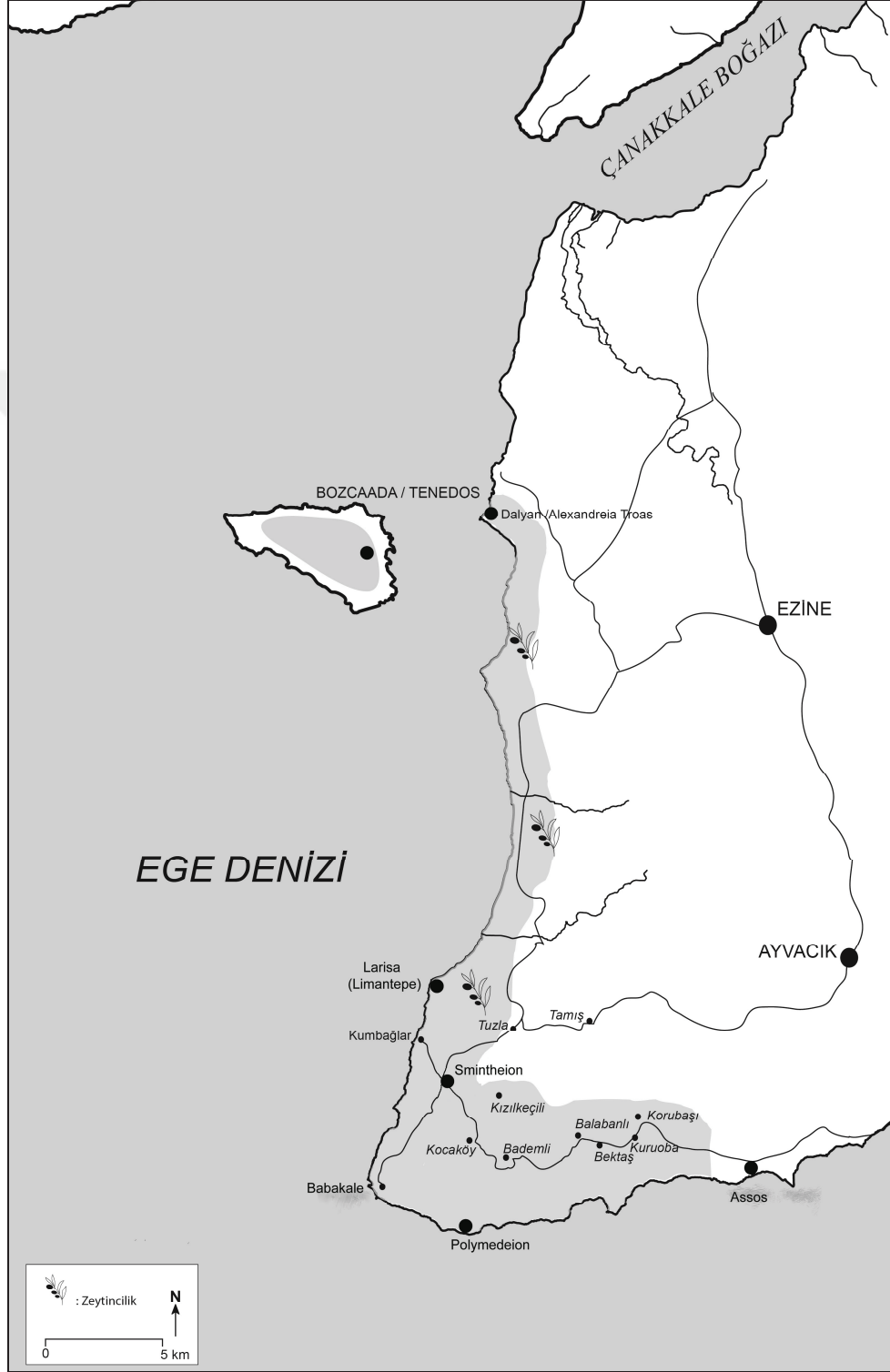
Resim III.9	Çanakkale'nin Küçükkuyu beldesi köylerinde bulunmuş zeytincilik ile ilgili bazı ahşap ayakla ezme teknesi, zeytin yağı çıkarma torbası ve zeytinyağı saklama küpü benzeri bazı objeler (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü laboratuvarı).....	44
Resim III.10	Batı Anadolu'da Manisa'nın Salihli yöresinde kullanılan ve Çanakkale'nin Ege kıyılarında son 20 yıl öncesine kadar devam ve zeytinyağı üretiminde kullanılan yaygın gelenek.....	45
Resim III.11	Batı Anadolu'da Aydın'ın Söke yöresinde kullanılan ve Çanakkale'nin Ege kıyılarında son 20 yıl öncesine kadar devam ve zeytinyağı üretiminde kullanılan yaygın gelenek.....	46
Resim III.12	Küçükkuyu'da bulunan ve türünün Türkiye'deki en önemli örneği olan Adatepe Zeytinyağı Müzesi'nde sergilenen bir ahşap vidalı mengene.....	47
Resim III.13	Küçükkuyu'da bulunan iki vidalı ahşap vidalı mengene örneği.....	48
Resim III.14	Küçükkuyu sahilinde muhtemelen geç Osmanlı Döneminde yapılmış ve Erken Cumhuriyet döneminde kullanılmaya devam etmiş terk edilmiş bir zeytinyağı fabrikası.....	52
Resim III.15	Küçükkuyu sahilinde muhtemelen geç Osmanlı Döneminde yapılmış ve Erken Cumhuriyet döneminde kullanılmaya devam etmiş terk edilmiş bir zeytinyağı fabrikası.....	52

GİRİŞ

Coğrafya ve nüfus açısından oldukça çeşitlilik gösteren bir yapıya sahip Anadolu'da bulunan kırsal yerleşimler tarih öncesi veya tarihi dönemlere mensup birey veya toplumları daha iyi anlayabilmek veya açıklayabilmek için kullanılabilecek önemli geleneksel faaliyetlere ait izleri bünyesinde barındırır. Bu geleneksel faaliyetler sadece tarımsal yaşamla veya hayvancılıkla ilgili teknikler, yerel yapı teknikleri, çanak çömlekçilik, metalcilik ve süs eşyalarının yapımını içeren zanaatkarlık ile sınırlı değildir. Anadolu da bulunan kırsal köy yerleşimleri ayrıca geleneksel ticaret yöntemleri, yerleşim organizasyonu ve mantığı, pastoralizm ve yapıların mekânsal planlaması gibi konularda da bilgi edinmek için etnoarkeolojik yöntemler yardımıyla incelenebilir. Bu yol yardımıyla Anadolu'da çalışan etnoarkeologların bir yandan kırsal yaşama ait birçok hızla yok olmaya başlayan değerli bilgileri arkeologların kullanımına yönelik olarak kayıt altına almak zorunluluğu vardır. Bu bakış açısında günümüz kırsal Anadolu yaşantısından hızla kaybolmaya yüz tutan geleneksel zeytincilik veya zeytinyağı üretimi teknolojisi üzerinde etnoarkeolojik çalışmalar yapılabilecek önem arz eden konulardan biridir.

Bu bağlamda bu yüksek lisans tez çalışması bugün kuzey batı Anadolu'da Biga Yarımadası'na denk düşen ve antik çağda Troas olarak adlandırılan bölgede zeytincilik veya zeytinyağı üretim teknolojisi ile ilgili yaşayan verileri inceleyerek antik çağda Troas bölgesinde mevcut olabilecek zeytinyağı üretimi ile ilgili bir hipotez ortaya koymayı amaçlar. Antik Troas bölgesi kentlerinin özellikle Ege Denizine bakan kıyı kesimlerinde bulunan kentlerin ve kırsallarının ekonomilerinde zeytin üretimi Ege ve Akdeniz coğrafyalarının diğer bölgelerinde olduğu ölçüde önem taşıyıp taşımadığı konusunda yeterli araştırma yapılmış değildir. Troas bölgesinde yapılan yüzey araştırmalarında zeytinyağı üretim teknolojisine tanıklık edecek arkeolojik veriler yeterli değildir. Buna rağmen son yıllarda antik çağda zeytincilik üzerine yapılan arkeolojik araştırmalar da özellikle ülkemizde etnoarkeolojik yöntemlerden çok faydalanılmaya başlanması yeni bir bakış açısı sunmuştur. Bu bakımdan kalıntıları günümüze ulaşan ve etnografik veri kabul ettiğimiz Geç Osmanlı dönemi kalıntıları ile ilgili verilerden yararlanılarak Troas

bölgesinde antik dönemde ne tür zeytinyağı üretim teknolojileri benimsenmiş olduğu ve ne tür üretim sistemleri olabileceği yönünde bir hipotez formüle edilebilir.



Resim 1.1. Günümüzde zeytincilik faaliyetleri ağırlıklı olarak Çanakkale'nin Ege Denizine bakan Ezine ve Ayvacık ilçelerinin kıyı bölgelerinde yoğunlaştığını gösteren harita (Çizen A.Onur Bamyacı)

Araştırma Yöntemi

Bu yüksek lisans tez çalışmasında yöntemsel olarak antik Troas bölgesinde zeytincilik veya zeytinyağı üretimine ait her türlü arkeolojik veriyi, yazılı kaynağı ve görsel değer taşıyan buluntularını olabildiğince inceleyerek antik Troas ekonomisinde zeytinyağı üretimi konusunda değerlendirmeler yapma düşüncesi benimsenmiştir. Bu şekilde öncelikli bölgede Yunan ve Roma çağı ekonomisinde ve yaşamında ne tür zeytinyağı üretim teknolojilerinin olduğu konusunda yönelik bir ölçüde de olsa değerlendirmeler yapılabilir. Özellikle zeytinyağı üretiminde arkeolojik açıdan hane kullanımına yönelik domestik üretim ile ekonomik/ticari amaçlı yapılan endüstriyel üretim arasında bir ayrım yapılması gerektiği de en başından söylemekte fayda vardır. Fakat böyle bir değerlendirme için elimizde önemli oranda yazılı kaynaklar ve kazılar yoluyla elde edilmiş kapsamlı veriler olması gerekir.

Konuya üretim teknolojisi açısından bakıldığında ise zeytin meyvesinden hangi teknikler yardımıyla yağ çıkartıldığı tespit edilebilir. Çünkü hane kullanımına yönelik domestik üretim ile ekonomik/ticari amaçlı yapılan endüstriyel üretim aşamalarında kullanılan teknoloji oldukça farklıdır. Hane tüketimine yönelik domestik ölçekte zeytinyağı üretiminde genellikle basit işlikler kullanılırken ekonomik veya ticarete yönelik zeytinyağı üretiminde önemli bir iş gücü ve buna bağlı teknoloji yatırımı yapılması gerekir.

Arkeolojik buluntu ve verilere dayalı yapılan bu çalışma bölgede yapılacak olan bizzat katılım, mülakat ve gözleme dayalı etnografik araştırma yöntemlerinden elde edilecek bilgiler çerçevesinde yeniden yorumlanabilir. Özellikle Geç Osmanlı dönemine ait ve bugün hala izleri bölgede bulunan zeytincilik ile ilgili zeytinyağı işlik ve büyük ölçekli atölyelerin değerlendirilmesi sonucu ortaya koyulacak bir bakış açısı antik çağda zeytinyağı üretimi ile ilgili bir hipotezi formüle etmeye yardımcı olabilir. Ayrıca analoji/benzerlik kurma yardımıyla zeytin meyvesinden yağ çıkarma teknolojisiyle ilgili etnografik verilerin değerlendirilmesi yoluyla antik çağdan son dönemlere kadar ne tür bir devamlılık ve kesinti sergilendiği de ortaya koyulmaya koyulabilir. Analoji yöntemi özellikle aynı coğrafik alanlarda bulunan etnografik ve arkeolojik verileri içeriyorsa daha sağlıklı sonuçlar üretmeye yarayabilir. Burada antik çağda zeytinyağı üretiminin özelliklerini ortaya koyma aşamasında aynı coğrafya da yaklaşık 2000 yıl sonra zeytinyağı üretmeye devam eden Osmanlı'nın Müslim ve gayri-Müslim ahalisine mensup kişilerin zeytinyağı üretim teknolojilerine ait veriler oldukça önem arz edebilir. İlk bakışta bölgenin

önemli kıyı kentlerinin kırsalında bugüne kadar zeytinciliğe yönelik verileri tespit etme konusunda kapsamlı yüzey araştırmaları da yapılmadığı göze çarpmaktadır.

Zeytin meyvesinden yağ çıkarmak için gerekli olan teknoloji toplumlara, bölgelere ve coğrafik koşullara göre farklılık göstermesine rağmen antik çağ boyunca zeytinyağı üretmek için gerekli işlikler konum olarak iki farklı şekilde karşımıza çıkar. Anadolu'nun özellikle Akdeniz'e bakan Kilikya ve Likya gibi bölgeleri ile Ege Denizine bakan Karya veya İyonya gibi bölgelerin kırsal alanlarında kentlerin dışında yer alan tarım alanlarını daha etkili bir şekilde kullanabilmek için inşa edilen ve genelde tarımsal döngü içinde mevsimlik amaçlı kullanılan çiftlik evlerinin genelde zeytinyağı işlikleri ve depolama alanları barındırdığı bilinmektedir. Bunun dışında çoğunlukla her hangi bir çiftlik eviyle bağlantısı olmayan yer alan işliklerde farklı yağ çıkarma teknikleri de ortaya çıkmıştır. Genelde tarım alanlarına yakın olan bu işliklerin tespit edilmesi için sistematik yüzey araştırmaları gerektiği tartışma götürmez.

Daha önce bu konunun pek çalışılmadığı olduğu Troas bölgesinde zeytinyağı üretim teknolojisi konusunda bilgilerin az olduğu dikkat çeker. Anadolu coğrafyasının Ege ve Akdeniz'e bakan birçok bölgesinde antik çağda zeytinyağı üretim teknolojisi konusunda önemli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen Troas bölgesinde bu tür çalışmaların şimdiye kadar yapılmamış olması önemli bir eksikliktir. Çünkü bu bölgenin özellikle Ege'ye bakan kesimlerinde zeytin ağaçları binlerce yıl değişmeden bölge coğrafyasının belirli bölgelerinde önemli bir parçası olmuştur. Bu bakımdan antik Troas bölgesinin Yunan ve Roma dönemleri boyunca ne ölçekte zeytincilik faaliyetlerinde bulunduğu ve buna bağlı olarak ne tür zeytinyağı üretim teknolojilerine sahip olduğu konusu net değildir. Bu olumsuz durum özellikle kendini epigrafik kaynaklar açısından Troas bölgesinde kendini iyice hissettirmektedir. Örneğin Troas bölgesinde ele geçen yazıtlardan yalnızca birisinde zeytinyağına ilişkin bir ifadeye rastlıyoruz (Frisch 1975: 223, no. 121, 225, no. 12). M.S. 69 yılından sonrasına ait olan Ilion buluntusu olan ait bu yazıtta Sextus Iulius Philon adında bir gymnasiarkhos'un meclis üyeleri ve tüm yurttaşları için zeytinyağı sağladığını aktarmaktadır. Bu yazıttan maalesef sözü edilen önemli orandaki zeytinyağının Troas bölgesinden bir yerden mi ya da Troas bölgesi dışından bir yerden mi temin edildiği konusunda bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

Bu açıdan antik Troas bölgesinde zeytincilik üzerine yapılacak bu yüksek lisans tez çalışması konunun daha bütüncül bir şekilde kavranmasına yol açacaktır. Antik Troas

bölgesinin önemli kentleri ve kırsalında yapılan yüzey araştırmalarında bugüne kadar belirli sayıda zeytinyağı üretiminde kullanılmış ağırlıklı/kaldıraçlı ve vida tipi pres parçaları ile *Trapetum* türü işliklere ait *orbis* parçaları bulunmuştur.. Çanakkale arkeoloji müzesinde bulunan bu tür kapsamındaki örnekler de bulunmaktadır. Bunun dışında antik çağda zeytinyağı üretiminde kullanılmış *Trapetum* ve *Mola olearia* tipi zeytinyağı işliklerin Geç Osmanlı dönemi/Erken Cumhuriyet döneminde kullanılan benzer türleri ile ilgili de mevcut veriler de toplanmaya çalışılmıştır. Bu noktada özellikle Biga Yarımadası'nın güneyinde bulunan Gülpınar ve Küçükkuyu yerleşimleri arasındaki sahil kesimi köylerinde yer alan büyük ölçekli üretim atölyeleri de önemli bir bilgi kaynağıdır. Endüstriyel amaçlı ticarete yönelik büyük ölçekte zeytinyağı üretimi yapan yerlerin antik çağda olup olmadığı konusunda arkeolojik verilerin olmaması da büyük bir eksikliklerdir.

Antik Anadolu'da Zeytincilik Araştırmaları

M.S. 1. yüzyılda yaşamış ünlü Romalı agronomist Columella, *Res Rustica* (5.8.1) adlı eserinde ağaçların ilki olarak tanımladığı zeytin ("*Olea, quae prima omnium arborum est*") büyük ihtimalle Akdeniz bölgesine özgü bir bitkidir. Akdeniz dünyasında yaygın olan günümüzde bilinen normal zeytininin (*Olea europaea L.*) evcilleştirilmiş türü *Olea europaea sativa*, yabani türü ise *Olea europaea oleaster* veya *Olea europaea sylvestris* olarak bilinir (Foxhall 2007: 5). Zeytin çok uzun yaşayan ve kuraklıklara ve aşırı soğuklara karşı oldukça direnç gösterebilen bir ağaçtır. Özellikle denizden çok yüksek olmayan alanlarda daha verimli olur. Zeytin genelde her iki yılda bir önemli verim salar. Zeytin genelde sonbahar veya kış mevsimlerinde hasat edilirdi. Antik Yunan ve Romalılar en iyi kalite zeytinyağının zeytin dalında yeşil iken toplandığında elde edildiğine inanırdı. Antik çağın bu bakış açısı ağaçta olgunlaşmış siyah zeytinin daha çok yağ verdiğine yönelik modern bakış açısıyla ters düşer. Günümüzde bu durum asit oranıyla açıklanır. Çünkü ağaçta daha çok kalan zeytin veya toplandıktan sonra sıkılmak üzere bekletilen zeytinde asit oranı daha yüksektir. Antik çağda zeytinin birçok alt türü ya yağ olarak ya da sofralık olarak kullanılmak üzere yetiştirilirdi. Antik çağda sofralık olarak üretilen zeytinler tuz ile bekletilerek üretilirken Cato, Varro ve Columella gibi Romalı agronomistleri farklı tarifler olduğunu ifade ederler. Zeytinyağı gıda amaçlı kullanıldığı kadar tıbbi amaçlı ve parfümeri ve krem yapımında ve banyo ve atletik oyunlarda da kullanılmak üzere üretilirdi. Buna rağmen zeytin özelinde yapılabilecek bir çalışmanın da antik çağda tarım konusunda bildiklerimizi artıracak da şüphe götürmez.

Antik Yunan ve Roma dünyasında bir ürün olarak zeytinyağı hemen hemen her yerde yerel ekonomilerin değişmez bir unsuru olmuştur. Zeytinyağı ile ilgili araştırmalar zeytinyağı üretimin antik dünyanın ekonomisi üzerine en çok araştırma yapılan ürünlerinden biri olmuştur (*e.g.*, Hadjisavvas 1992; Heltzer ve Heitam 1987; Frankel 1999; Foxhall 1993 ve 2007). Her ne kadar tahıl antik dünyanın en çok üretilen ve en önemli ürünü olduğundan onunla ilgili hem yazılı kaynaklar hem de görsel değer taşıyan eserler detaylı bilgiler sunarlar. Fakat tahıl üretimiyle ilgili elle tutulan arkeolojik veriler oldukça sınırlıdır. Buna rağmen tahıl üretimiyle kıyaslandığında zeytinyağı üretimi ile ilgili elimizde gözle görülür düzeyde arkeolojik veriler bulunmaktadır. Çünkü zeytin meyvesinin işlenip zeytinyağı yapılmasına yönelik işlik kalıntıları sıklıkla arkeolojik kazı ve yüzey araştırmaları sırasında sıklıkla rastlanmaktadır.

Anadolu’da zeytincilik ile ilgili Fickendey’in *Der Ölbaum in Kleinasien* (1922) adlı eser de bile antik çağ da Anadolu da zeytincilik ile ilgili bilgilere rastlamak mümkün değildir. Batı Anadolu’nun Akdeniz bölgesinin en çok zeytin üretimi gerçekleştirilen yerlerden biri olduğu düşünüldüğünde Anadolu klasik arkeolojisinde zeytinyağı üretimi ile ilgili yapılan çalışmaların yeni canlanmaya başladığı söylenebilir. Bu çalışmaların özellikle Anadolu’nun Akdeniz sahilinde bulunan Kilikya, Pamfilya, Isauria, Lykaonia ve Likya bölgeleri ile Batı Anadolu’da Kayra ve İyonya bölgeleri üzerinde yoğunlaştığı görülür.

Zeytinyağının yoğun bir şekilde üretilmeye başlamasından sonra toplumların ve kentlerin ekonomisinde önemli yere sahip olmaya başlamıştı. Bununla birlikte antik dönem yazarları yazdıkları kitaplarda da zeytinden bahsetmeye başlamışlardır. M.Ö. 1. yüzyılda yaşamış olan ünlü coğrafyacı Strabon, *Geographia* adlı eserinde Anadolu’nun her yerinden zeytin ve zeytinyağı yönelik gözlemler yaparak bu bilgilerin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Strabon sayesinde Anadolu’nun antik dönemi zeytinciliği hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi oluyoruz. Strabon gezip gördüğü yerleri kaleme alarak zeytinin o yöreye nasıl etki yaptığını, ekonomisini etkilediğini, Anadolu coğrafyasında zeytinin genel dağılımını gözlemleyerek anlatmıştır. Strabon Akdeniz bölgesinden ise şöyle bahseder: “Pamfilya kentleri olan Side ve Aspendos’un üst kesimler zeytin ağaçları ile doludur. Pontus bölgesinden ise: burası zeytin ağaçları ve pek çok bağlar ve ülkenin sahip olabileceği bütün nimetlere sahiptir.”

Ege Bölgesi’nin kıyı ve iç kesimleriyle paleocoğrafyası ve iklim bakımından bölgesel olarak diğer kesimlerinden farklı değildir. Kıyı ve iç Ege’nin tüm bölgeleri

yaklaşık 700 m yüksekliğe dek her alanında zeytin yetiştirildiği bilinmektedir. M.Ö. 4 yüzyıldan sonra Bodrum ve Datça yarımadaları ve çevresinde zeytinyağının ihraç ürünü olarak dış pazara sunulduğu bilinmektedir (Diler 2005: 79). Ege'nin denize dik şekilde uzayan dağlık bölgeleri arasında kalan dar platolar sadece zeytin yetiştirmeye elverişli idi. Bu alanlarda karşımıza çıkan antik teras sistemleri bu coğrafik zorluklar içinde nasıl yeni tarım alanları yaratılmasının başarılıldığına tanıklık eder. Burasının Ege'nin en yüksek miktarda yağ ticaretinin yapıldığı yerlerden olduğu söylenebilir. Knidos'tan tedavi için yağ ihracatı yapılıyordu. M.Ö. 4 yüzyıldan M.S. 1 yüzyıla dek süren süreçte baskılı amphora kulplarının Korinth, Atina ve Mısır'a dek uzanan çok geniş bir bölgeye ulaşması, Datça Yarımadası'nın önemli zeytinyağı üretim merkezi olmasından anlaşılmaktadır. Knidos kökenli atölyelerde üretilen amphoralar da pazarlanan yağ ve şarabın bölgenin en önemli zenginliğinin göstergesidir (Diler 2005: 80). Knidos ve Loryma yarım adasında tam olarak bölgede kaya preslerinin kullanılmadığı, Datça yarım adasında zeytin yağ üretiminin ticari düzeyde yapıldığını gösteren en önemli işlik Marmaris Selimiye arasında Erlek Koyunda belirlenmiştir. Antik limanda ki bu kalıntılar tüm Ege'nin en büyük endüstriyel tesisine aittir (Diler 2005: 80). Benzer şekilde yapılan yüzey araştırmalar sonucunda Doğu Kilikya ile Batıda Datça körfezi, Bozburun kıyı şeridinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda kalıntıların sayısal çokluğu nedeniyle, buralarda yağ elde etmenin farklı aşamaları olduğu ve bunların günümüze sağlam bir şekilde geldiği tespit edilmiştir (Diler 1993: 506).

Antik dönem'de Akdeniz bölgesinde saptanan işlikler bu dönem ve daha sonraki dönemler için zeytinyağı üretimine yönelik önemli bilgiler vermektedir. Pamfilya ve Pisidya arasındaki sınır bölgesinde başlatılan ilk yüzey araştırmalar kentlerin yanı sıra küçük yerleşim yerlerini de kapsamı bakımından önemlidir. 1990'lı yılların sonlarında başlatılan araştırmalar ilk önce Trebenna'da daha sonra Neapolis ve Kelbesos antik kentlerinde yüzeysel araştırmalar yapılmıştır. Kentlerde yapılan araştırmalar sonucunda, küçük yerleşim birimlerinin detaylı bir şekilde incelenmesi birlikte çok sayıda çiftlik evi, işlik ve tarım alanları tespit edilmiştir (Çevik ve diğ. 2002: 265). Bunlar kent merkezlerinde veya kente yakın tarım alanlarında yer alırlar. Özellikle Trebenna'ya ulaşan antik yol üzerinde yoğunlaşan çiftlik evlerinin bazılarında işlik birimlerinin bulunduğu yerler vardır. Bu işlikler çiftlik evlerinin bazılarında avluda bazılarında ise yerleşim yerlerinde kapalı mekânlarda bulunur. Kessener ve Akçınar çiftlik evlerinde işlik odalarında ikişer, diğerlerinde ise birer adet baskı kolu bulunmaktadır (Bulut 2005: 192).

Bunların dışında bağımsız kapalı mekânlarda yer alan işlikler Alakisle ve Minnetin Tepe’de bulunmuştur. Teknelerin ana kayaya oyulmuş bağımsız işliklerde çiftlik evlerinin yanında ya da tarıma uygun yerlerde yoğun olarak görülür. Lyrbaton Kome yerleşmesinde çok sayıda işliğin bulunması buranın önemli bir zeytinyağı üretim merkezi olduğunu göstermektedir. İşliklere yönelik buluntular arasında yoğun olarak *trapetum* teknesi, pres yatağı, ağırlık taşı ve baskı kolu yuvası belirlenmiştir.

Bu bölgede yapılan araştırmalar sonucunda çiftlik evleri ve işlikler zeytinyağı ve presleme teknikleri hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Kesin olarak bölgenin sınırları çizilmese de bazı bölgeler dışında tüm yerleşmelerin zeytin üreticiliği yaptığı anlaşılmıştır. Zeytinyağı işliklerinde tanelerin ezilmesine yönelik olarak kullanılan *trapetum* ve *orbis* ile pres yatakları kare veya dikdörtgen formludur (Bulut 2005: 192). Bu bölgede sıra dışı çok sayıda işlik bulunmuştur. Bunlar Likya, Pamfilya, Pisidya’da arkeolojik verileri için önemli yere sahiptir. Bunların en önemlisi ise Neapolis antik kentinin merkezinde neredeyse her konutta bir işlik odası yer almaktaydı (Bulut 2005: 197). İşliğin duvarları kabaca düzeltilmiş iri bloklardan harç ile tutturulmasıyla oluşturulmuştur. Köşe blokları ile kapalı söveleri diğer bloklara oranla daha nitelikli taş işçiliğe sahiptir. Baskı kolu yuvasını oluşturan üzerine aynı işçiliğe sahip bir başka bloğun ağırlık yapması için yerleştirilmiştir. Güney doğu köşesinde moloz yığını içerisinde tespit edilen ağırlık taşı kısmen kırık durundadır. Oldukça kaba olarak düzleştirilen ve aşağı doğru gittikçe genişleyen ağırlık taşının formu tam olarak saptanamamıştır. Ancak bölgede ele geçen diğer benzerleri dikkate alındığında taşın çan ya da konik bir forma sahip olduğu düşünülmektedir. Neapolis işliğinde ele geçen işlik elemanları işliğin zeytinyağı üretimine yönelik olduğu anlaşılmasına karşın Üç Tepeler yerleşiminde kapalı mekân içinde yer alan işlikler için tan bir şey söylemek oldukça zordur. Neapolis baskı kollu pres tekniği kullanılmıştır. Ağırlık taşının işliğe ait olduğu bununda uçuna ip ile bağlanan ağırlığın çatı kirişlerine bağlı bir makara ile hareket ettirildiği düşünülmektedir. Üç Tepeler ‘de bir nolu işlikteki silindirik formlu, düzleştirilmiş üst yüzeyinde dört dübel yuvası bulunan ağırlık taşı ya baskı kollu taş ağırlık vida presine ya da baskı kollu taş ağırlık makara presine ait olmasıdır. İşlikler presleme tekniğinin yanı sıra baskı kolu yuvasında yer alan düzenlemeler ile de dikkati çekerler. Genellikle ana kayaya oyulmuş ya da bloklardan oluşturulmuş yerde olmaktadır. Burada baskı kolu yuvasındaki ahşap hatıl yuvaları, pres kalasının yuvaya giren arka ucunun torba ile aynı seviyeye getirilmesine olanak sağlanmıştır (Diler 1997:190). Yuva

içerisinde yer alan ahşap hatıllar pres kalası arka ucunun hatılının altına yada üstüne yerleştirilmesiyle torbanın daha fazla preslenmesini sağlamıştır.



BÖLÜM I

ANADOLU ARKEOLOJİSİNDE ETNOARKEOLOJİ

1.1. Arkeoloji ve Etnografya

Yunanca halk anlamına gelen “*ethnos*” (ἔθνος) ile yazı anlamına gelen “*graphein*” (γράφειν) kelimelerinden türetilen etnografya daha çok yaşayan toplumları ve onların maddi kalıntılarını istatistiksel açıdan tanımlayan bir bilim olarak kabul edilebilir. “Arkeolojik etnografya” veya “etnoarkeoloji” bu kapsamda geçmişte yaşamış insanların yaşam biçimlerinin anlaşılması konusunda arkeologların en önemli başvuru kaynağıdır. Özellikle eski çağlarda ve günümüzde benzer sosyo-ekonomik baskılar altında yaşayan toplumların karşılaştırılması yoluyla geçmişte yaşamış birey ve toplumların davranış biçimlerinin ortaya konulması etnoarkeoloji için önemli bir yöntemdir. Bu anlamda etnografya arkeologlara geçmişte insanların nasıl yaşadığı, onların inançları ve kültürün diğer konularını anlayabilme adına yeni yaklaşım açıları sunabilir. Gerçekleştirilen etnoarkeolojik çalışmaların daha çok yaşayan toplumların maddi anlamda göz önünde olan nesnelerin üretimi ve onların kullanımını anlama konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Burada amaç günümüz örneklerinin incelenerek geçmiş örnekler üzerinde açıklayıcı modeller oluşturmaktır. Diğer bir deyişle geçmiş dönem insan davranışlarını açıklayarak günümüz toplumları maddi kültürel özelliklerinden faydalanılmasıdır. Bu yüzden etnoarkeoloji, “yaşayan arkeoloji” veya “etnografik arkeoloji” gibi isimlerle de sıklıkla anılmıştır.

Arkeoloji’nin bir alt disiplini olan etnoarkeoloji günümüze ait maddi kültür varlıklarının ortaya çıkmasına veya üretilmesine sebep olan insan faaliyetlerini çalışır. Arkeolojik problemlerin çözümünde ve arkeolojik kayıtların yorumlanması aşamasında etnoarkeologlar bu yüzden özellikle analogi olarak adlandırılan benzerlik kurma ilkesini esas alır. Buna rağmen etnoarkeolojinin iki temel ilkesi olduğu söylenebilir. Bunlardan birisi metodolojik yönüyle öne çıkar ve bu ilkenin yaklaşım yaşayan/günümüz maddi kültür varlıklarını veya materyal kültürünü geçmişte yaşamış birey ve toplumları anlamak için hipotez geliştirme esasına dayanır. Burada etnografik veriler analogi (benzerlik kurma)

yardımıyla arkeolojik amaçlar için geçmiş toplumları anlamak adına belli hipotezler ortaya atmaya yardımcı olur. Etnoarkeolojinin ikinci ilkesi ise teorik yönüyle öne çıkar insan davranışı ile maddi kültür varlığı veya materyal kültürüne şekil veren yolları incelemeyi kendine esas alır. Diğer bir deyişle insan davranışları ile bu davranışların insan maddi kültürünü ne şekilde etkilediği arasındaki ilişkiyi anlamak etnoarkeolojinin ana amacıdır.

Etnoarkeolojinin arkeoloji bilim dalına katkı veren oldukça yeni bir branş olduğu söylenmelidir. Modern anlamda etnoarkeoloji 1960 yılların başında başlayan “Yeni Arkeoloji” olarak ta adlandırılan ve Amerika Birleşik Devletleri’nde gelişen süreçsel arkeoloji (“processual archaeology”) bünyesinde bu akımın öncülüğünü yapan antropolojik arkeoloji yapan bilim adamlarınca tanımlanmıştır. Her ne kadar etnoarkeoloji 1960’lı yılların başında ciddi anlamda arkeoloji bilimin bir alt disiplini olmuş olsa da arkeoloj için etnografyadan faydalanma fikrinin 19. yüzyılın sonuna kadar geriye gittiği söylenebilir. Örneğin Amerikalı arkeolog Jesse Walter Fewkes ilk kez 1900 yılında etnoarkeoloji kelimesini kullanmıştır ve arkeologları etnografya biliminden faydalanmaları konusunda uyarmıştı (Fewkes 1901: 579). Bu tarihten kısa bir süre önce 1950’li yılların sonunda P.J. Watson ve M.R. Kleindients yaptıkları “Action archaeology: the archaeological inventory of a living community” adlı bir bilimsel çalışma ise bu etnoarkeoloji için kilit roledir.

Etnoarkeoloji adına ilk önemli adımların antropologlar tarafından özellikle antropoloji bilimin dalları olan yaşayan toplumların çalışma alanında bulunan folklor ve etnoloji alanlarında olması dikkat çeker. Etnoloji ve folklor dallarının ana amacı kültürleri onlara ait sosyal kurumlar, akrabalık ilişkileri, ekonomik yapı, efsane, din ve ideoloji gibi açılardan tanımlayıp yorumlamaktır (Runnels 2005). Bunu yaparken de etnologlar ve folkloristler çoğu zaman yaşayan kültürlerle mensup bireylerin veya onların toplumsal çevrelerine ait davranış özelliklerini direk katılım, mülakat ve gözleme dayalı bir metot kullanır. Bu yaklaşım birçok yönüyle etnoarkeologların ana yaklaşımı ile yakından benzeşmektedir. Buna rağmen arkeologlar 19. yüzyıl sonundan itibaren yaşayan toplumlar ile ilgili etnologlar ve folkloristlerin yaptığı araştırmalarda insan davranışlara önem verilmesine rağmen bu insan davranışların maddi kültür varlıklarını veya materyal kültürünü nasıl şekillendirdiği yönünde bilgi toplamasını bir eksiklik olarak görmeye başlamıştır (Stiles 1977). Bu yüzden 20. yüzyılın başlarından itibaren arkeologlar bizzat etnografik ve folklorik çalışmaların içine dahil olarak kendilerinin ihtiyacı olan bilgileri direk elde etmeye yoluna gitmeye başlar. Bu yüzden arkeologların etnografyadan

faydalanmaya başladığı ilk evrelerde genellikle yaşayan toplumların çömlekçilik, metalcilik, öğütme taşları ve süs eşyaları üzerine yoğunlaşarak arkeolojik kazılarda karşılaşılabilecek benzer buluntuları üretim, dağılım ve kullanımı ile ilgili daha sağlıklı yorumlayabilmek için bilgi biriktirmeye başlarlar. Bu kapsamda özellikle Amerika kıtasında bulunan yerli Kızılderili kabilelerin seramikleri nasıl ürettiği, nasıl kullandığı, onların form ve dekorasyonuna hangi faktörlerin etki ettiği gibi konuları direk gözlemlemeye başlarlar ve bu yaklaşım seramik dışında diğer konularda da uygulanmaya başlanır (Meltzer ve Dunnel 1992). Buna rağmen, her ne kadar arkeologların yaşayan toplumların etnografik varlıklarını inceleyerek arkeolojik kalıntıların yorumlanması geleneği 19. yüzyıla kadar geriye gitmesine rağmen etnoarkeoloji yukarıda da bahsedildiği üzere gerçek anlamda 1960'lı yılların başında yerleşmiştir. Bu gelişme içinde hiç şüphesiz Amerika güney batısında bulunan Apaçi Kızılderilileri üzerine yapılmış olan yerleşimde bulunan sosyal grubun maddi kültür varlığı ve ona yön veren davranışsal ilişkilerini inceleyen etnoarkeolojik çalışma türünün ilk ve en önemli örneklerinden biridir (Longacre ve Ayers 1968). Diğer bir deyişle bu çalışmanın etnoarkeoloji adına en önemli sonucu yaşayan bir sosyal grubun davranışsal özellikleri ile bunun sonucu ortaya çıkan maddi kültür varlığı veya materyal kültürü arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak geçmişe ait arkeolojik verilerin yorumlanması için önemlidir (Runnels 2005).

Bugün modern etnoarkeologların çoğu 1960'lı yıllarda Kuzey Amerika yerlisi Kızılderili'leri üzerine yapılan ve onların yaşayan materyal kültürünü tanımlayın detaylı analiz eden W.A. Longacre ve J.A. Ayers'in önderliğini yaptığı çalışmalardan ilham alır (Runnels 2005). Bu yapılan çalışmaların ana hedefi hiç şüphesiz yaşayan toplumların materyal kültürünün analizinden elde ettikleri bilgileri arkeolojik problemlerin çözümünde kullanmaktır. Bu yüzden etnoarkeoloji metodolojik olarak tıpkı etnolog veya folkloristlerin yaptığı gibi yaşayan toplumların her türlü materyal kültürünü ve onların oluşmasına sebep olan süreçleri kayıt altına alır. Bunu yapmak içinde metodolojik açıdan etnoarkeologların yaşayan toplumları direk katılımcı gözlem ve mülakatlar yoluyla yapmak durumundadır. Bu çalışma ile birlikte yaşayan toplumlar ile ilgili her türlü bilgi tamamen yok olmadan önce onu kayıt altına almak gereklidir. Teorik olarak ise insan davranışlarının materyal kültürünün oluşması üzerinde etkilerini ortaya koymaktır. Bu sürecin iyi tanımlanması arkeolojik problemlerin çözümünde ortaya doğru hipotezler atılması ve onların etnografik örnekler yardımıyla çözümlenmesine önemli katkı sağlayacağı beklenir. Buna rağmen

dünyada etnoarkeoloji alanında yapılan araştırmaların iki temel yaklaşıma sahip olduğu dikkat çeker. Bunlardan birisi genellikle çanak çömlek üretimi, taş alet üretimi, zanaatkarlık, pastoralizm, mimari, yapı inşa teknikleri, tarımsal üretim, gibi konularda yapılmış oldukça tanımlayıcı ve belgeleme niteliğindedir. Bu tür çalışmalar teorik niteliklere sahip olmamasına rağmen arkeologların kullanımında olan veya olacak önemli belgeler olduğu şüphe götürmez. Özellikle günümüze ait materyal kültürünün geçmişi açıklamada nasıl kullanılacağı yönünde nasıl ilişkilendirilebileceği yönünde teorik temellere ihtiyaç olduğu şüphe götürmez.

1.2. Anadolu Arkeolojisinde Etnografya

Yukarıda da bahsedildiği üzere etnoarkeoloji'nin arkeoloji bilimin bir alt disiplini olarak gelişmesi 1960'lı yıllarda başlayan "Yeni Arkeoloji" akımı ile olmasına rağmen kökleri 19. yüzyıla kadar uzanır. Özellikle Kuzey Amerika kıtasında yaşayan toplumların davranış özelliklerinin araştırmacılar tarafından aktif katılım, gözlem ve mülakatlar yoluyla geçmiş toplumların maddi kalıntılarının yorumlanmasına dayalı bir metodun bu dönemden itibaren kullanıldığı gözlemlenmektedir. Anadolu arkeolojisinde etnografya biliminden faydalanılması neredeyse 1930'lu yıllarda başladığı ileri sürülebilir (Takaoğlu 2004). Arkeolojik problemlerin çözümüne yönelik etnografya biliminden faydalanılması, diğer bir deyişle arkeolojinin bir alt disiplini olarak etnoarkeoloji'nin ortaya çıkması, özellikle 1960'lı yıllarla birlikte gelişen "Yeni Arkeoloji/Süreçsel Arkeoloji" ("*New Archaeology*" / "*Processual Archaeology*") kapsamında olmuştur. Teorik temellerinin bu dönemden sonra atılmasına rağmen arkeologların etnografik verilerden faydalanması neredeyse 19. yüzyıla kadar uzandığı iyi bilinmektedir. Fakat 1960 öncesi yapılan çalışmalar daha çok arkeologların kullanılmasına yönelik olarak yazılan etnografik çalışma niteliğindedir. Türk arkeolojisinde faydalanılan mimari dışındaki ilk bilim dallarından birinin etnografya olduğunu belirtmek gerekir.

Bu kapsamda Anadolu arkeolojisinde 1930 ve 1970 arası dönemin etnoarkeoloji alt disiplinin gelişiminde önemli bir yeri vardır. Özellikle bir folklorist, etnograf ve arkeolog olarak Hamit Zübeyr Koşay'ın gerçekleştirdiği çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Yazdığı *Etnografya ve Folklor Kılavuzu* (1939) adlı eserinde Koşay ilkel toplumların geçmişte yaşamış insanlar ve sosyal gruplar konusunda bize en çok bilgiyi verdiğini söylemiştir (Takaoğlu 2004). Özellikle etnografik benzerlik kurmanın önemini

vurgulayarak üretim ilgili konularda etnografik analojinin önemli bir yaklaşım sunduğunu göstermiştir. Örneğin köy mimarisi, hasat ve bunda kullanılan tarım aletleri, ilkel tarım yöntemleri, depolama, çanak çömlek üretimi gibi konularda yapılan etnografik çalışmaların prehistorik toplumların anlanması konusunda önemli ipuçları vereceğini vurgulamıştır. Örneğin aşağıda listelenen bazı çalışmalarda arkeoloji için etnografya düşüncesinin hâkim olduğu görülebilir. Fakat bunları modern anlamda etnoarkeolojik çalışmalar olarak nitelememeliyiz. Bu bağlamda Türk Tarih Kurumu adına gerçekleştirdiği Alaca Höyük kazıları sırasında Alaca Köyünün etnografyasını derleyerek prehistorik Alaca Höyük maddi kalıntılarını yorumlamaya çalışması öncü bir yaklaşım olarak kabul edilebilir (Koşay 1951). Bunun dışında Keban Projesi kapsamında yürüttüğü Pulur (Sakyol) kazıları ile Erzurum bölgesinde yürüttüğü Güzelova kazıları sırasında da Hamit Zübeyr Koşay'ın etnografyadan sıklıkla faydalanıp etnografik çalışmaların arkeolojik problemlerin çözümünde ne kadar önemli olabileceğini göstermiştir (Koşay 1977).

1960'lı yıllarda disiplinler arası çalışmaları ön plana çıkaran Yeni Arkeoloji kavramının Anadolu arkeolojisine girmesi etnoarkeoloji alanında olumlu gelişmelere neden olmuştur. 1963 yılında Chicago Üniversitesi'ne bağlı Doğu Bilimleri Enstitüsü ile işbirliği sonucu gerçekleştirilen Güneydoğu Anadolu Ortak Prehistorya Projesi Yeni Arkeoloji ilkelerinin Anadolu arkeolojisine girmesi sürecini hızlandırmıştır. Çayönü projesini başlatan Robert J. Braidwood bunda çok önemli rol oynamıştır. Antropolojik bakış açısının arkeolojik yansımaları en güzel 1968-1975 yıllarında gerçekleştirilen ve Türk arkeoloji tarihinde çok önemli bir dönüm noktası olan Keban Projesi çalışmalarında bir ölçüde de olsa görülmeye başlar. Nitkim 1968 yılında başlatılan Keban Barajı projesi ise Anadolu etnoarkeolojisi için önemli gelişmelerden biridir. 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başlarında yürütülen Keban Projesi kapsamında gerçekleştirilen arkeoloji için etnografya çalışmaları Anadolu etnoarkeolojisi tarihi için önemli bir dönemi temsil eder. Keban projesinde Hamit Zübeyr Koşay'ın önemli bir rol üstlenmesi de önemli bir gelişmedir. Bunu Koşay'ın kendine ait şu cümlelerinden anlamaktayız:

“Keban Projesi altında Keban Barajı yapımı dolayısıyla su altında kalacak höyüklerde kazılar yapılarak eski kültür eserleri ortaya çıkarılırken halen bu topraklar üzerinde yaşayan halkın maddi ve manevi kültürü de ihmal edilemez ve bunun eski çağlar ile ilişkisi inkâr olunamazdı.”

Keban Projesi kapsamında Koşay'ın gerçekleştirdiği çalışmalar yanı sıra Ayla Alpöge, Alparslan Koyunlu, Eckhart Peters gibi yerli ve yabancı arkeologlar mimari alanda Keban baraj gölü altında kalacak alanlarda önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. Burada özellikle mimari yapı teknikleri ve yapı malzemeleri konusunda çalışmalar dikkat çeker. Benzer bir şekilde Keban Barajı projesi çerçevesinde İngiliz arkeologlar tarafından yürütülen Aşvan Projesi de özellikle tarımsal amaçlı kullanılan aletler ve tarım döngüsü ile ilgili etnografik verileri toplamaya özen göstererek arkeologların kullanmasına yönelik veriler biriktirmiştir (Hall ve diğ. 1973; William 1972 ve 1973).

Keban Projesinin başlatılmasından birkaç yıl önce Fransız arkeolog J. Bordaz tarafından gerçekleştirilen taş alt teknoloji ile ilgili gerçekleştirilen çalışma Anadolu prehistoryası açısından ilk ciddi etnoarkeolojik çalışma olarak kabul edilebilir (Bordaz 1965; 1969). 1960'lı yıllarda Fransız prehistoryacısı J. Bordaz'ın taş teknolojisi üzerine gerçekleştirdiği çalışma ciddi anlamda ilk etnoarkeolojik araştırma ile prehistorik yontma taş teknolojisi üzerine yapılmış çok kritik bir çalışmadır.

Bunun yanı sıra Alman Mimar Rudolf Naumann'ın 1955 yılında gerçekleştirdiği *Architektur Klienasiens (Eski Anadolu Mimarisi)* adlı çalışmada bu anlamda kayda değer diğer bir önemli çalışmadır. Özellikle direk etnografik analoji veya benzerlik kurma açısından dikkat çekicidir. Örneğin modern Boğazköy yerleşimi köy mimarisini inceleyerek Hitit konut mimarisini daha iyi anlama çabası göze çarpmaktadır. Modern Boğazköy ile Hitit Boğazköy yerleşimi arasında plan özellikleri, kullanılan inşa malzemeleri ve inşa teknikleri açısından çok sayıda benzerlik tespit edilmiştir ve bu benzerlikler Hitit eve mimarisinin bilinmeyen özellikleri konusunda destekleyici bakış açıları sunmuştur.

1970'li yıllar özellikle çanak çömlekçilik alanında birçok etnoarkeolojik çalışmaya sahne olmuştur. Örneğin C.N. Steele 1971 yılında orta Anadolu'nun kuzeyinde Sorkun köyünde seramik üzerine bir etnoarkeolojik çalışma gerçekleştirirken H. Crane 1975 ve 1977 yılları arasında Manisa civarında Sardis bölgesinde Gökeyüp, Datbey ve Türkönü köylerinde geleneksel çanak-çömlek üretimi konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirir. Tomris Bakır tarafından 1978 yılında Erzurum bölgesinde Yiğittaşı köyünde yaptığı çanak çömlek ile ilgili benzer çalışma yine Anadolu etnoarkeolojisi için önemli yerlere sahiptir. 1980'li yılların sonunda Elazığ bölgesinde Uslu köyünde gerçekleştirilen diğer çanak-çömlekçilik ile ilgili çalışma araştırma yöntemi açısından özellikle önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmalar sırasında elde edilen bilgiler çanak çömlek teknolojisi veya üretim zinciri konusunda bilgi vermeleri yanı sıra çanak çömlek üretimin içinde gerçekleştiği sosyal ve kültürel ortamları anlamaya yönelik verilerde sunar. Bu bakımdan sadece bire analojik çalışmalar değil aynı zamanda çömlekçilerin davranış özelliklerini de anlamaya yönelik arkeolojik bilgilerimiz artıran çalışmalar niteliğindedirler (Angle ve Dotarelli 1990; Steele 1971; Crane 1988).

Çanak çömlekçilik dışında mimari alanda da önemli etnoarkeolojik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Jak Yakar ve Lois Garzon tarafından 197’li yılların başında Orta Karadenizde Samsun bölgesinde yapılan çalışma mimari alanında ilk etnoarkeolojik çalışmayı temsil eder. Özellikle modern köylerin yerel ahşap mimarisi ile İkiztepe kazıları Geç Kalkolitik ve Eski Tunç Çağı mimarileri arasındaki bağlantı oldukça başarılı bir şekilde ortaya koyulmuştur. Ardından Handan Alkım tarafından yapılan mimari çalışma önemli bir adımı temsil eder. Malatya bölgesinde Cafer Höyükte 1979 ve 1986 yıllarında O. Aurenche tarafından Neolitik yerleşimin yanında yer alan modern köyde gerçekleştirilen çalışma da mimari anlamda ilk ciddi etnoarkeolojik çalışmalar arasında sayılabilir. Benzer bir şekilde Aynı tarihlerde M.R. Dittmore’un Bilecik yakınlarındaki Zemzemiye köyü mimarisi üzerine yaptığı etnoarkeolojik çalışma da bu kapsamdadır.

Anadolu etnoarkeolojinde en çok ihmale dilen konulardan biri “pastoralism” veya “pastoral göçerler” olarak kabul edilir. Özellikle pastoral yaşamın Anadolu prehistorik halkları üzerinde önemli rol oynadığından bu tür yaşam biçimin son izleri tamamen ortadan kalkmadan bu tür çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bu anlamda çalışmalardan en önemlisi yine Jak Yakar tarafından Antalya Elmalı bölgesinde yarı göçer toplumlar üzerine yapılmıştır. Benzer bir şekilde göçebelik ve Anadolu Yörükleri üzerine Ronald Marchese’in yaptığı çalışma önemli bir yere sahiptir. Özellikle bu yaşam biçimi tamamen ortadan kalkmadan bu konuda etnoarkeolojik çalışmaların yapılmasının gerektiği birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir.

Her ne kadar Anadolu etnoarkeolojisinin en çok ihmal edilen konularından bir olsa da geçim ekonomisi ile bağlantılı olarak tarımın kökeni konusunda yapılan paleoetnobotanik çalışmaların yapılması da önemlidir. Bu alanda ilk öncü çalışma Jack Harlan tarafından 1960’lı yılların sonunda güneydoğu Anadolu bölgesinde yabani bitkilerin ekim ve hasat süreçleri ile ilgili olarak yapılmıştır. Bunun amacı tarıma geçiş ve bitkilerin evcilleştirme sürecini anlamaya yöneliktir. Benzer bir şekilde Füsün Ertuğ orta

Anadolu’da çok önemli bir paleoetnobotanik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Neolitik Aşıklı Höyük’te benimsenmiş olabilecek bitki elde etme ve tarıma dayalı ekonomimin özelliklerini anlamaya yönelik bir model oluşturmak için yerleşim yakınındaki köylerde aştırmalar yapmıştır. Yine Füsün Ertuğ tarafından yapılan ve tarımsal yaşam bünyesinde bitkileri öğütme ve ezme işleyerek yiyecek hazırlama sürecinde kullanılan öğütme ve ezgi taşları üzerine yapılan çalışma da Anadolu etnoarkeolojisi içinde türünün ilk örneğini oluşturmaktadır.

Arkeolojinin bir alt disiplini olan etnoarkeoloji’nin en çok uygulandığı alanlardan biriside üretim ile ilgili konulardır. Ağırlıklı olarak çanak çömlek üretimi, tandır yapımı, yontma ve sürtme taş üretimi (taş kap, boncuk ve süs eşyaları, öğütme ve ezgi taşları, çakmaktaşı kesici aletler) gibi konularda yazılan etnoarkeolojik çalışmaların sayısı Anadolu arkeolojisinde gün geçtikçe artmaktadır. Bu tür çalışmaların büyük bir kısmı sadece üretimin fiilen gerçekleştiği aşamaları içine aldığı dikkat çekmektedir. Örneğin çanak çömlek üretiminde seramik kili için gereken toprağın uygun kaynaktan çıkarılması sürecinden bitmiş eserin fırınlanması aşamasına kadar geçen evreler incelenir. Benzer bir şekilde çarpma veya sürtme taş endüstrileri ile ilgili yapılan çalışmalarda da benzer durumlarla karşılaşırız. Son yıllara kadar üretimle ilgili gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar ağırlıklı olarak tipoloji üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat üretim sistemini üretimi yön veren kavramlardan ayrı düşünmek doğru değildir. Üretime yön veren süreçler artık üretim sistemleri ile ilgili çalışmaların önemli bir yönünü oluşturmaya başlamıştır. Bu anlamda teknolojik eylem ve ürünlerin içinde yer aldığı sosyal “context” ve üretim süreci birbiriyle bütünleştirilmeye çalışılmaya başlanmıştır. Bu anlamda sadece üretimin teknolojik boyutu değil sosyo-ekonomik özelliklerinin de araştırılması ön plana çıkıyor. Üretimin teknolojik süreci yanında buna yön veren kültürel ve sosyo-ekonomik süreçlerinde anlaşılması ön plana çıktığı için bunu sadece arkeolojik kalıntılara bakarak ortaya koymak zorlaştığından etnografya bu noktada ön plana çıkar.

Etnoarkeoloji araştırmaların yoğunlukla uygulandığını alanlardan birisi de mimaridir. Modern köylerin etnografya yöntemleri ile incelenmesi şeklinde ortaya koyulan birçok çalışma arkeolojik verilerin analoji yardımıyla yorumlanmasında çoğu zaman önemli rol oynamıştır. Örneğin Anadolu’da Keban barajı projesi kapsamında etnografya açısından kayıt altına alınan mimari yapılar bu proje kapsamında arkeologlara yardımcı olduğu gibi daha sonraki dönemde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar içinde mimari ile bağlantılı

konuların yorumlanmasında önemli kaynak teşkil etmiştir. Çünkü etnoarkeolojik analogide birebir alana gidip gözlem yapılabilirdi gibi daha önce yayınlanmış çalışmalara dayalı benzerlikler kurulabilir veya açıklayıcı modeller oluşturulabilir. Konut veya yapıların inşa teknikleri ve kullanılan malzemelerin hazırlanış şekilleri (kerpiç hazırlanışı, taş duvar örgü, dal-sargı yöntemi, *wattle-and-daub*, *pise*, vb.), mevcut hammaddelerin yapı türleri üzerindeki etkileri, üretim maliyeti gibi konular değerlendirilmiştir. Köylerin mimari olarak bir bütün olarak incelenmesi durumunda ise özellikle yapıların bir alan üzerinde yerleştirilişi ve buna etken faktörlerin anlaşılması (*spatial behavior*), topografyanın etkisinin anlaşılması, toplum içinde tabakalaşmanın köy bazında mimari planlama üzerindeki etkilerinin anlaşılması dikkate alınır. Bu bakış açısı etnoarkeolojide daha çok yerleşim mantığı (*“settlement logic”*) olarak adlandırılır.

Konutlarda iç mekân ve plan şeması ve yön gibi konuların anlaşılması (*“domestic space”*). Normal bir ailenin büyüklüğünün hesaplanması, bu aile bir evde ne kadar alanı kullandığı ve bir evde alanların nasıl kullandıklarının anlaşılması bu bağlamda ön plandadır. Konutlar ve içinde bulunan nesnelerin birbirleriyle olan bağlantılarının açıklanması hane arkeolojisi (*“household ethnoarchaeology”*) çalışmalarında da etnoarkeoloji sıklıkla kullanılmaya başlandığı görülür. Burada amaç evin sosyo-ekonomik yönlerini anlamak ön plandadır. Ev mimarilerinde yerel ekonomik amaçlı kullanımla ilgili döşemler, fırınlar, tandır yapıları bu kapsamda çalışılır. Ayrıca ev veya köy yerleşim bünyesinde depolama faaliyetlerinin anlaşılması (*“storage facilities”*) da yine etnoarkeolojik çalışmaları kapsamındadır. Kullanım dışı kalan nesnelerin köy bünyesinde atılması, çöplük anlayışı (*“waste disposal”*) konusundaki etnoarkeolojik çalışmalar ise çalışmalar yeni başlamıştır.

Anadolu arkeolojisinde etnoarkeoloji adına yapılmış yukarıda özetlenen bu çalışmalar arasında zeytincilik ile ilgili çalışmaların olmayışı dikkat çekmektedir. Buna rağmen komşu Yunanistan da Hamish Forbes tarafından yapılan Güney Argolis bölgesi ekonomisinde zeytinciliğin rolü üzerine yapılan etnoarkeolojik araştırmanın türünün en önemli çalışmalarından biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Forbes 1993). Bu çalışma zeytincilik ile ilgili etnografik verilerin incelenmesi ile oluşturulan bir modelin antik çağ zeytincilik faaliyetlerin anlaşılması konusunda bir hipotez formüle etmede kullanılabileceğini göstermiştir. Bu tür bir yaklaşımın özellikle antik çağdan günümüze tarımsal amaçlı arazi kullanım biçimlerinde bir değişikliğin olmadığı coğrafyalarda daha

verimli değerlendirmeler yapmasına izin verdiğinin de altı çizilmelidir. Çünkü bu tür benzer sosyo-ekonomik baskılar altında aynı coğrafyada yaşıyan toplumlarda zaman boyutunda tarımsal yaşam stratejilerde önemli oranda değişiklik gözlemlenmez. Özellikle Batı Anadolu kıyılarında benzer bir durumun söz konusu olduğu düşünöldüğünde zeytincilik üzerine etnoarkeolojik çalışmalar yapmanın önemli sonuçlar doğuracağı düşünölebilir. Bu durum özellikle zeytinciliğin domestik üretim seviyesinde incelenmesinde özellikle önemli sonuçlar ortaya koyabilir.

1.3. Etnoarkeoloji ve Zeytinyağı Üretimi

Anadolu arkeolojisinde ise etnoarkeolojik araştırmaların veya arkeolojik problemlerin çözümünde etnografya bilim dalından faydalanılması ölkemizde neredeyse yüz yıla yakın bir geçmişe sahip olmasına rağmen zeytincilik ve zeytinyağı teknolojisi ile ilgili etnoarkeolojik araştırmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Çünkü tahıl üretimi dışında bağcılık ve zeytincilik binlerce yıldır Ege dünyasında olduğu gibi Anadolu tarımsal üretiminin en önemli parçasıydı. Hatta buğday, üzüm ve zeytin den oluşan Akdeniz üçlüsü ("*Mediterranean triad*") içinde zeytin in yer alması bunu açıkça doğrular. Özellikle Anadolu'nun güney ve batı kıyılarının zeytin ağaçlarının yetişmesi için en uygun doğal çevreler olduğu düşünöldüğünde özellikle bu bölgelerde zeytinyağı üretimi ile ilgili etnoarkeolojik çalışmaların yapılması beklenebilirdi. Ancak bu yörelerde daha çok antik Yunan ve Roma çağları ile birlikte Erken ve Orta Bizans dönemlerine ait zeytin meyvesinde yağ çıkarmak için kullanılan aletler veya bunların bulunduğu işlikler ile zeytincilik ile ilgili çiftlik evleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların sayısı da sevindirici bir şekilde günden güne artmaktadır. Burada belki de üzerinde durulması gerekli en önemli çalışmalardan biri İç Karya bölgesinde yapılandır (Diler 1995; 1996; 1998; 2004). Bu çalışma özellikle zeytin yetiştirciliği, tarım teras uygulamaları ve zeytin meyvesinden zeytinyağı çıkarma teknolojisi açılarından antik çağ Karya bölgesi ile aynı coğrafyada günümüzde ne tür devamlılık ve değişimler olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. İç Karya kırsalında yapılan yüzey araştırmaları çok sayıda antik ve etnografik zeytinyağı işlik kalıntıları belirlemiştir. İç Karya bölgesinde yapılan bu çalışma antik çağda daha çok büyük marketlere yönelik endüstriyel seviyede zeytinyağı üretimi yapan zeytinyağı üretim yerleri ile evsel/domestik ihtiyaçları karşılamaya yönelik kar amacı gütmenden üretim yapan küçük boyutta işlikler arasında bir ayırım yapılması gerektiği ortaya koymuştur. Bu yüzden antik çağda ekonomik amaçlı ticarete yönelik yapılan büyük

ölçek üretimi genellikle kentleri kırsalında zeytinliklere yakın yerlerde bulunan çiftlik evlerinde yürütüldüğü ve bu çiftlik evlerinde zeytinyağı presleri ve çok sayıda zeytinyağı saklama kaplarını içeren depolar olması gerektiği söylenebilir. Batı Anadolu’da antik kentlerin çevresinde özellikle sezonluk amaçlı tarım döngüsü içinde zeytinciliğin değişik dönemlerinde kullanılan küçük boyutta çiftlik evleri yaygın olmalıydı. Bununla ilgili genellemeler genelde yüzey araştırmalar veya antik yazarların aktardıklarına göre yapılmaktadır. Ancak son yıllarda Aeolia bölgesinin önemli kentlerinin Kyme kırsalında belirli mesafelerde bulunduğu arkeolojik kazılarca tespit edilen çiftlik evlerinden biri konumuz açısından çok önemlidir. Bu çiftlik evi zeytinyağı işliği ve çok sayıda depolama kabı ile dikkat çeker (Korkmaz ve Gürman 2015).

Özellikle Muğla Üniversitesi’nden Prof. Dr. Adnan Diler’in “*Tradition and Change in Olive Oil Processing in Rural Caria*” adlı makalesi dışında zeytinyağı üretimiyle ilgili etnoarkeolojik çalışmaların Anadolu arkeolojisinde oldukça sınırlı olduğu söylenmelidir (Diler 2004). Bu çalışma da tam anlamı ile etnoarkeolojik olmaktan öte zeytin yetiştiriciliği ve zeytinyağı üretim teknolojilerinde meydana gelen değişimin veya devamlılığın özelliklerini arkeolojik ve etnografik örnekler ışığında yorumlamıştır. Yüzey araştırmaları yardımıyla izleri tespit edilen zeytinyağı işliklerinin kullanım özelliklerini daha sağlıklı yorumlayabilmek için etnografik analoji veya benzerlik kurma yoluna gidilmesinin önemli bir yöntemdir. Karya bölgesinde yapılan bu arkeolojik araştırmaların yöntemsel açıdan bu konuyla ilgili etnografik verileri dikkate alması önemlidir. Bu kapsamda Adnan Diler’in çalışması özellikle etnografik verilerin dikkate alınarak elde edilecek bilgilerin antik çağda tarımsal amaçlı arazi kullanımı ve zeytin yetiştiriciliği konularının daha iyi anlaşılabilceğini göstermiştir. Antik çağdan gelen teraslama geleneğinin de gösterdiği üzere benzer ekonomik ve çevre şartlarının olduğu endüstrileşmeden uzak bölgelerde benzer üretim şekilleri birbirinden bağımsız gelişebilir. Bu bakımdan kırsal Karya araştırması antik çağda zeytincilik ile ilgili yapılabilecek çalışmalarda etnoarkeolojik bakış açısıyla yaklaşılmasının daha kapsamlı değerlendirmeler yapılmasına olanak verebilir.

Karya bölgesinde yapılan etnografik araştırmaların önemli göstergesi küçük boyutta kar gütmeyen yerel evsel/domestik üretimin genelde evlerin avlularında veya zeytin ağaçlarının bulunduğu yerde inşa edilen işliklerde yapıldığını göstermiştir. İşliklerin evlerin yakınında olmayıp zeytinlik içinde veya kenarında yapılmasındaki ana amaç hiç

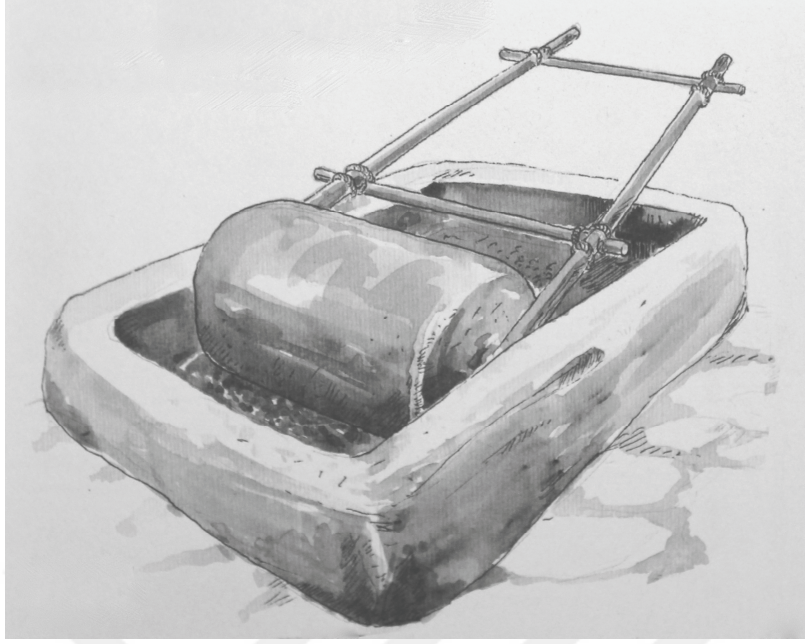
şüphesiz zeytin ağaçlardan toplandıktan sonra direk olarak zeytinlikte işlenmesini sağlayarak iş gücünü azaltmak olmalıdır. Teorik ve yöntemsel açılardan mevcut tarım döngüsünün incelenmesi suretiyle hangi dönemde zeytinin toplandığı, nerede toplanan zeytinlerin kırılarak yağa dönüştürüldüğü, hangi presleme tekniğinin tercih edildiği, sıkılan yağın nerede ve ne tür kaplarda saklandığı, varsa üretim fazlası zeytinyağının değişik amaçlı kullanılıp kullanılmadığı gibi konularında elde edilebilecek her türlü bilgi ve belge antik çağ zeytinyağı üretimi ile ilgili daha kapsamlı değerlendirme yapmayı mümkün kılar.



BÖLÜM II

TROAS BÖLGESİNDE ZEYTİNCİLİK: ARKEOLOJİK VERİLER

Bu yüksek lisans tezi kapsamında yöntemsel olarak öncelikli olarak daha önce arkeolojik olarak çalışılmamış olan zeytinyağı üretimi ile ilgili her türlü arkeolojik verinin toplanması için Troas bölgesinde yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları ziyaret edilmiştir. Bununla birlikte Çanakkale Arkeoloji Müzesi bünyesinde bulunan eserler incelenmiş ve daha önce Troas bölgesinde çalışmalar yapmış olan Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi Arkeoloji bölümü öğretim elemanlarının fotoğraf arşivlerinden faydalanılmıştır. Bu süreçte özellikle Troas bölgesinin batı kıyılarında geçmiş yıllarda yüzey araştırmaları yapan Turan Takaoğlu'nun fotoğraf arşivinden sıklıkla faydalanıldı. Söz konusu çalışmadan sonra zeytinyağı üretimi teknolojisine ait kalıntıların Troas bölgesinin batı kıyılarında bulunan Aleksandreia Troas, Larisa (Limantepe), Smintheion, Polymedeion ve Assos gibi kentlerde karşımıza çıkan ve aşağıda detaylı olarak tanıtılan *trapetum* parçalarıdır. Bunun dışında antik çağda Batı Troas bölgesi kıyı kesimlerinde önemli toprakları bulunan Tenedos (Bozcaada) da zeytinyağı üretim teknolojisi ile ilgili kalıntılar sunan yerlerdendir. Akdeniz dünyasında özellikle Helenistik ve Roma dönemleri boyunca yaygın olarak kullanılan ve yine dairesel hareketle çalışan zeytin meyvelerini kırmada kullanılan mekanizma olan *Mola olearia* ile ilgili ait izlerin Troas bölgelerinde bu ana kadar ele geçmemiş olması oldukça şaşırtıcıdır. Bu durum daha çok yüzey araştırmalarında bunların önemsenmemiş olması ile ilgili olabilir. Çünkü Troas bölgesinde planlanan yüzey araştırmaları Ege ve Akdeniz'e kıyı bölgelerinde yapılan araştırmalar gibi yalnızca zeytincilik odaklı olarak yapılmamıştır. *Mola olearia* Akdeniz bölgesinde tercih edilen bir diğer uygulamadır. *Mola* adı verilen yatay vaziyette pres yatağına geçirilen bir presin her ikisinin ortasından geçirilen kazıklar vasıtasıyla döndürülmesi sonucunda preslemenin yapıldığı tekniktir. Döndürme sırasında insan gücü yanı sıra hayvan gücünden de yararlanılmıştır. *Mola olearia* Helenistik çağdan itibaren kullanılan bir uygulamadır. *Bu sistemin* arkeolojik örnekleri Troas bölgesinde bu ana kadar ele geçmemesine rağmen bunların Geç Osmanlı uzantıları özellikle tek silindirik taş veya çift silindirik taşlı versiyonlarıdır.



Resim II.1. “Solea et Canalis” olarak adlandırılan ve Roma döneminde kullanılan ileri geri hareketine dayalı zeytin ezme düzeneği (Kaynak: Boynudelik ve Boynudelik 2008: 73).

Bugüne kadar arkeolojik verileri elimizi geçmese bile antik Troas bölgesinde çağda zeytinin kırılma aşamasında kullanılacak yöntemlerden birisi dikdörtgen benzeri ana kayaya oyulmuş taş havuzlar içinde silindirik biçimli taşların ileri geri girmesi yöntemiyle ezilmesine dayalı olmalıydı. Antik Roma yazarlarına göre *Solea et Canalis* olarak adlandırılan bu düzenekte silindirik yatay taşın ortasından geçen mile sabitlenmiş kol yardımıyla bu taş havuz içine yerleştirilmiş zeytinler kırma veya parçalanma işlemi yapılır (Res. II.1) (Columella (12,52.6-7). El gücüyle itilen ya da tahta destek çerçevelerin kullanıldığı taş silindirler bu iş için kullanılmış olmalıdır Mermer, andezit gibi malzemelerden yapılan taş silindirler, zeytinlerin üzerinde ileri geri hareket ettirilerek üzerinden geçtikleri zeytin tanelerini parçalayıp ezmek için merdaneler yapılmıştır. Bu silindirik taşların kimi zaman oluklu oldukları ve iki tarafından ya da tam ortasından açılan bir oyuktan geçirilen ahşap tutamaklar, kalın ipler veya demir çubuklar yardımıyla ahşap bir tekne ya da kaya bir havuz içinde hareket ettirilmekteydi. Bu düzeneğe ait herhangi bir veriye maalesef Troas bölgesinde yapılan arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarında ulaşılamaması bu konuyla ilgili araştırmalara yapılmamış olmasıyla ilgili olabilir. Bununla birlikte ağaçlardan toplanan meyvelerin antik çağda farklı ilkel metotlarla kırıldığı da söylenebilir. Kullanılmış olabilecek bir diğer ilke yöntem de “roller-and-bed” type olarak adlandırılan ve yaklaşık 1 metre genişliğinde bir taş yatak içinde silindirik bir taşın el

kuvvetiyle ileri geri hareket etmesi yoluyla zeytinlerin kırılması esasına dayanır (Foxhall 2007: res. 6.27). Bu aşamada devşirme sütun parçaları kullanılmış olabilir. Bu düzenek hiç şüphesiz *Solea et Canalis*'in ilkel bir türü veya öncüsü olması gerekir. Bu tür ilkel zeytin kırma işlikleri genelde domestik ölçekte üretim yapan küçük veya orta büyüklükte tarım alanları olan köylülerin veya çiftçilerin tercih ettiği bir sistem olmalıydı. Bu anlayışın kökleri zeytinden yağ çıkarma fikrinin olduğu tarih öncesi dönemlere kadar uzuyor olmalıydı.



Resim II.2. Smintheion kazılarında ortaya çıkmış olasılıkla Roma dönemine ait iki adet zeytin ezme veya kırma işleminde kullanılan andezit taş çanak.

Basit havan ve havaneli kullanımı yoluyla küçük ölçekte zeytinyağı üretimine yönelik zeytin kırma işlemi yapıldığını söylemek yanlış olmaz. İşgücü temini zor olmadığı müddetçe dairesel hareketle çalışan zeytin kırma düzenekleri yerine bu tür havanlar içinde birer havaneli yardımıyla zeytinleri kırma işlemi yapılabilirdi. Antik çağ boyunca zeytin kırma veya ezme işlemi için olasılıkla doğal kaya oyukları, yuvarlak ya da yassı taşlar gibi sert cisimlerle zeytini hamura dönüştürmek için taş malzemeden yapılmış havanlar (*mortar*) kullanılıyor olmalıydı. Sonraki yıllarda büyük kayalardan alınan taşlar oyulup, yuvarlak ya da koni biçiminde ezme havuzları yapılmıştır. Antik Troas bölgesinde bunlara en güzel örnek Smintheion kazıları sırasında ele geçmiş yerel andezit taşından üretilmiş taş çanaklardır (Res. II.2). Antik çağda ahşaptan yapılmış tokaçların (*Tudicula*) yardımı ile de zeytinler ezilerek hamur haline getirilmekteydi. Basit bir taş havan ve sıcak su kullanılarak yapılan işlem ise elle üretme tekniğinin daha da geliştirilmişti.

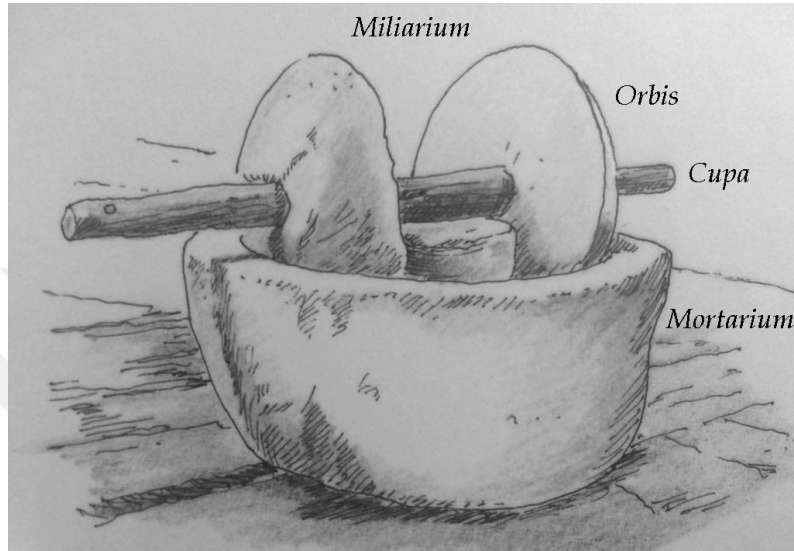
2.1. Trapetum

Troas kırsalında yapılan yüzey araştırmaları göz önüne alındığında zeytincilik faaliyetlerin bölgenin Ege Denizine bakan yamaçlarda daha yoğunlaştığı görülür. Bu alanlarda zeytinlerin ağaçlardan toplanması ardından yerleşimlere taşınıp orda yağ haline getirmesi yerine zeytinlerin toplandığı alanlarda işliklerin yapılarak zeytinlerden yağ çıkarma işleminin yapılmış olmalıdır. Çünkü mevcut arkeolojik veriler Roma döneminde Troas bölgesinde ağaçlardan toplanan zeytinlerin zeytinliklerin olduğu yerde bulunan sezonluk evler etrafında kurdukları işliklerde yapmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu iş için özellikle antik Roma çağında yaygınlıkla kullanılan *trapetum* olarak adlandırılan zeytin değirmeni kullanılır. *Trapetum* olarak adlandırılan değirmenlerin çalışma esası kırma düzeneği *mortarium* olarak adlandırılan içi içbükey olarak oyulmuş bir taş yatak içinde *orbis* denen yarım küre biçiminde iki dışbükey taşın dikey olarak yerleştirilerek merkezden yatay olarak geçen bir ahşap kol yardımıyla dairesel döndürülmesine dayanır (Res. II.3). Sözü edilen her iki *orbis* parçasının merkezinden geçen ahşap kolun her iki ucundan tutularak dairesel döndürülen yarım küre biçimdeki dikey taşlarla alttaki içbükey iç yüzeye sahip taş yatak arasında kalan zeytinler bu şekilde kırılmamaya başlar (Drachmann 1932).

Bu her iki *orbis* parçasının dış yüzeyleri tam olarak *mortarium*'un içine oturması için oval bir yüzeye sahipken içbükey iç yüzeyleri düz olur ve *miliarium*'a dayanır. Bu sistemde içlerinde boşluktan geçirilen yatay ahşap bir kol yardımıyla *orbis*'ler dairesel hareketle döndürülür ve zeytinlerin üzerine baskı uygulanarak ezilmelerini sağlarlar. Gerekli döndürülme hareketi için hem insan gücünden hem de hayvan gücünden yararlanılmıştır. Bu bakımdan *trapetum* denen düzenek yağ elde etmenin ilk aşaması olan meyvelerin parçalanmasını sağlayan gelişmiş bir alettir. Bu tür zeytin değirmenlerinin yapımında genellikle andezit, bazalt veya granit gibi gözenekli taşlardan üretilmiştir.

Antik Troas bölgesinde bugüne kadar sağlam olarak herhangi bir *trapetum* yapısı ele geçmemiş olmasına rağmen buna ait çapları 80 cm ile 90 cm arası değişen *orbis* parçaları sıklıkla karşımıza çıkar. Bunlar arasında Troas bölgesinin Ege Denizi'ne bakan sahil kesiminde yer alan ve Roma döneminde limanı ile dikkat çeken Aleksandreia Troas kenti kırsalında iki farklı *Trapetum*'a ait birer yerel granit taşından yapılmış *orbis* ele geçmiştir (Res. II.4-5). Bu taşlardan ikincisi son yüzyılda su kuyusu bileziği olarak kullanıldığından ortasından *cupa*'nın geçtiği delik genişletilmiştir. Bu örneğin üzerinde kullanıldığı dönemde daha etkin zeytin kırma işi yapsın diye merkezden dağılan şekilde çekiçleme

yoluyla yivler açılmıştır. Aleksandreia Troas kenti ve çevresinde Roma döneminde kullanılmış çok sayıda granit sütun ocakları bilinmektedir. Bu örnekler de büyük olasılıkla çevrede bulunan granitlerden üretilmiş olmalıdır. Aleksandreia Troas kenti ve çevresi bugün Troas bölgesinde en yoğun zeytincilik faaliyetlerinin yapıldığı yerlerdendir. Bu bölge Helenistik ve Roma döneminde de yoğun zeytin ağaçları ile kaplı olmalıydı.



Resim II.3. *Trapetum* olarak adlandırılan ve Roma döneminde kullanılan dairesel harekete dayalı zeytin ezme düzeneği (Kaynak: Boynudelik ve Boynudelik 2008: 77).

Aleksandreia Troas'da bulunan yukarıda sözü edilen kaba bir şekilde üzeri yivlendirilmiş bir *orbis* örneğin yakın bir benzeri bu kez kentinin 40 km güneyinde bulunan Apollon Smintheus Kutsal Alanı (Smintheion) kuzey yönünde kırsal alanda olasılıkla Roma dönemine ait bir çiftlik kalıntılarının olduğu bir noktada ele geçmiştir (Res. II.6). Bugün Smintheion Örenyeri Depo Müzesi'nde muhafaza edilen bu eser de yöresel andezit taşından yapılmıştır. Aleksandreia Troas kenti ve Smintheion kutsal alanı arasında bulunan antik yolun orta noktasında bulunan ve Çanakkale Boğazı'nın güney kıyısında bulunan Larisa (Limantepe) kenti kırsalında da yine iki farklı *trapetum*'a iki *orbis* parçası daha bulunmuştur. Bugün Tavaklı İskelesi olarak bilinen köyün kuzey yönden girişinde buluna kahvehane de masa olarak kullanılan bu iki örnek bunları buraya getiren şahısların aktardığına göre köyün güneyinde bulunan Larisa (Limantepe) antik kenti yakınlarında bulduklarını aktarmıştır (Res. II.7-8). Bu bölge bugünde olduğu gibi Helenistik ve Roma dönemlerinde kuzeyinde bulunan Aleksandreia Troas kırsalında olduğu gibi yoğun sayıda zeytin ağaçları barındırıyor olmalıydı.

Resim II.4. Aleksandreia Troas antik kenti buluntusu andezit ten yapılmış bir Roma dönemine ait *orbis*.



Resim II.5. Aleksandreia Troas antik kenti buluntusu yerel andezit ten yapılmış bir Roma dönemine ait *orbis* parçası. Geç Osmanlı döneminde su kuyusu bileziği olarak kullanılmıştır.



Resim II.6. Smintheion kırsalında bulunan andezit ten yapılmış bir Roma dönemine ait yerel andezit taşından yapılmış *orbis*.



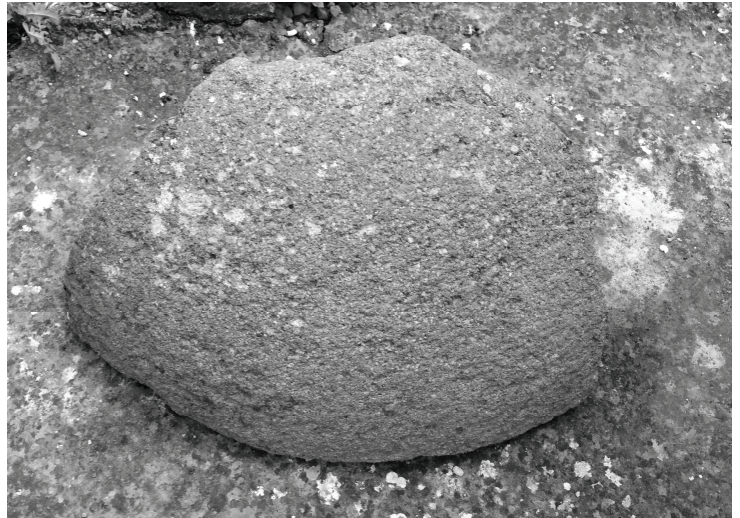
Resim II.7. Larisa (Limantepe) kırsalında bulunmuş Roma dönemine ait yerel granit taşından yapılmış *orbis*.



Resim II.8. Larisa (Limantepe) kırsalında bulunan Roma dönemine ait yerel granit taşından yapılmış *orbis*.



Resim II.9. Polymedeion buluntusu Roma dönemine ait yerel andezit taşından yapılmış *orbis* parçası.



Troas bölgesi batı kıyısı kentlerinden Polymedeion kırsalında da yürütülen yüzey araştırmaları sırasında yine bir *trapetum*'a ait bir *orbis* parçası daha ele geçmiştir (Res. II.9). Bu ana kadar sınırlı sayıda da olsa ele geçen *trapetum* parçalarının dağılımı göz önüne alındığında bunların Aleksandreia Troas, Larisa, Smintheion, Ploymedeion ve Assos gibi bölgenin önemli kıyı kentlerinde yoğunlaşmış olması Roma döneminde zeytincilik faaliyetlerinin daha çok Troas'ın Ege denizine bakan kıyı kesimlerinde sürdürülmüş olduğunu düşündürür. Benzer durum Çanakkale Boğazı önündeki Bozcaada (Tenedos) içinde geçerlidir. Nitekim Bozcaada (Tenedos) kırsalında yürütülen yüzey araştırmalarında da yine bir *trapetum*'a ait bir sağlam *orbis* parçası ele geçmiştir (Res. II.10). Andezitten üretilmiş bu *orbis* büyük ihtimalle Roma döneminde Troas bölgesinden adaya getirilmiş olmalıdır. Zeytinciliğin antik çağ boyunca bağcılık yanında önemli bir tarımsal faaliyet olmalıydı. Bozcaada (Tenedos) buluntusu sözü edilen *trapetum* kalıntısı bu bakımdan adada zeytinin kırılması işleminin Roma döneminde ağaçların olduğu zeytinlikleri kontrol eden kır evlerinde tesis ediliyor olmalıydı.



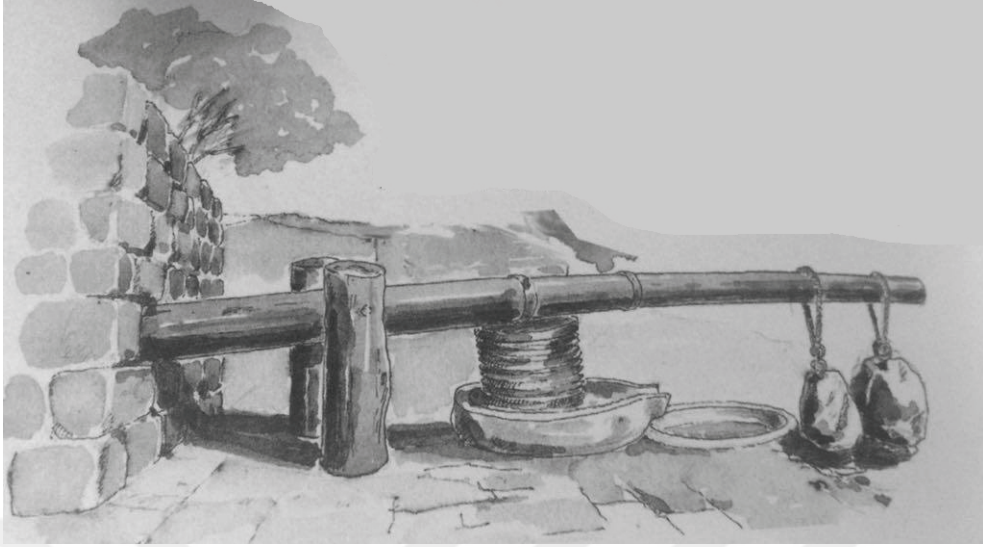
Resim II.10. Tenedos kırsalında bulunan Roma dönemine ait andezit taşından yapılmış *orbis*.

Bu tür Troas bölgesinin önemli kentlerinde yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları daha çok kent odaklı olduğundan kent ve kırsal arasındaki ekonomik ilişkisini ortaya koyacak çalışmalar henüz tam anlamıyla gerçekleşmiş değildir. Türkiye'de Klasik arkeolojik araştırmalar içinde Sagalassos kazı projesi dışında kentlerin çevrelerindeki kırsal alanları özellikle zeytincilik açısından nasıl kullandığı konusunda yapılmış sistemli araştırmalar maalesef yok denecek kadar azdır. Buna rağmen zeytinciliğin Roma çağında özellikle Troas bölgesinin batı kıyılarıyla sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.2. Kaldıraçlı/Ağırlıklı ve Vidalı Presler

Antik Troas bölgesinde özellikle Helenistik ve Roma dönemlerinde ağaçlardan toplanan zeytinlerin değişik yöntemlerle kırılması ardından hamurdan zeytinyağının ayrıştırılması işleminde kaldıraçlı/ağırlıklı pres olarak adlandırılan bir mekanizma kullanılmış olmalıdır (Res. II.11). Örneğin M.Ö. 6. yüzyıla ait siyah figür tekniğinde üretilmiş Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde bulunan bir Attik skyphos üzerinde kaldıraçlı/ağırlıklı presin çalışma prensipleri konusunda bilgi alınabilir (Res. II.10) (Amouretti 1986: 167; Isager ve Skydsgaard 1992: 64). En erken Demir Çağı'ndan beri Akdeniz dünyasında kullanıldığı bilinen bu sisteme ait veriler Batı Anadolu'da da en geç Helenistik dönemden beri bilinmektedir. Bu mekanizmanın çalışma prensibinde bir ucu duvar veya kaya içine açılan yuvaya giydirilen bir ahşap kirişin diğer ucuna taş ağırlık yardımıyla baskı uygulanması sonucu bu kirişin orta yerine gelecek şekilde pres yatağına oturtulan ve içinde kırılmış/parçalanmış zeytinin hamuru bulunan torba veya çuvallara yerleştirilir (Res. II.8-9). Ağırlığın etkisiyle dokuma yapılan torba veya çuvallar üzerindeki boşluklardan zeytinyağı dışarıya doğru sızarak alta bulunan dairesel pres yatağının kenarında oluşturulan kanallarda birikerek bunun ucunda bulunan ağızdan önde bulunan toplama çanağına akar. Yukarıda bahsedilen siyah figür tekniğindeki skyphos betimi dikkate alındığında bu sistemde bazen ahşap kirişin ucuna asılan taş ağırlıklar dışında insan gücüyle de bir ağırlık uygulandığı anlaşılar.

Bütün mekanizmasıyla birlikte bu tür sistemin Troas da ele geçtiğini söylemek zordur. Ancak bu tür çeperinde torbadan sızan zeytinyağın toplanmasını sağlayan kanal bulunan ve bu kanalın bir kenarında bulunan akıtacaktan toplama çanağına ulaşmasını sağlayan pres yataklarının Troas bölgesinde bulunmuş bazı örnekleri ele geçmesi bu sistemin bu bölgede de kullanıldığına tanıklık eder. Örneğin antik çağda zeytinciliğin yapıldığını bildiğimiz Tenedos kırsalında bu tür bir örnek ele geçmiştir (Res. II.11). Buna benzer bir pres yatağı da yine Assos kentinde tespit edilmiştir (Res. II.12) (Çapalov 2010: levha 25). Tenedos örneğinde görülen uygulamadan farklı olarak baskı sonucu torbadan sızan zeytinyağın pres atağı dışına taşmasını önlemek için çeperi dolaşan bir oluk yapmak yerine çeperi en kenardan çeviren 5-10 cm arası çeviren bir çıkıntı ile çevreleme yoluna gidilmiştir. Bu pres yatağının yerel andezit taşından yapılmış olması onun yerel bir üretim sonucu olduğunu gösterir. Bu sistemin çalışma mekanizmasında zeytinin kırılıp hamur haline getirilmesinde hangi yöntemin kullanıldığı net değildir.



Resim II.11. Parçalan/kırılan zeytinin hamur haline gelmesi ardından kaldıraçlı/ağırlıklı sistem yoluyla bundan zeytinyağını çıkarma aşamasında kullanılan mekanizma (Kaynak: Boynudelik ve Boynudelik 2008).



Resim II.12. M.Ö. 6. yüzyıla ait siyah figür tekniğinde üretilmiş bir Attik skyphos üzerinde kaldıraçlı/ağırlıklı pres (Boston, Güzel Sanatlar Müzesi 99.525).



Resim II.13. Tenedos (Bozcaada) kırsalında bulunmuş olasılıkla kaldıraçlı/ağırlıklı pres mekanizmasına ait çeperine yakın kanal ve bir kenarında yol verme akıtacağı bulunan pres yatağı.



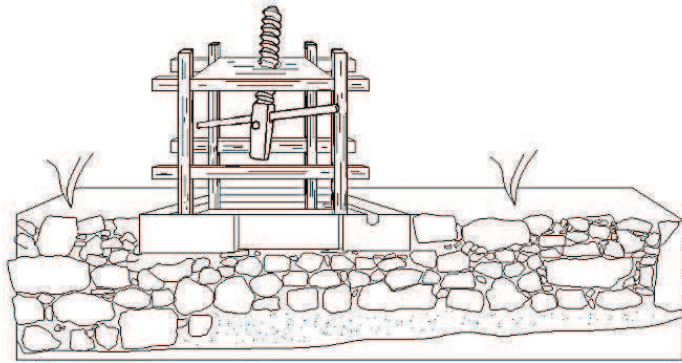
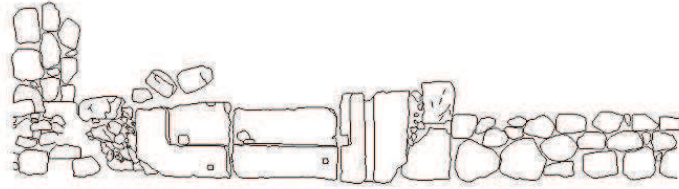
Resim II.14. Assos antik kenti kırsalında bulunmuş olasılıkla kaldıraçlı/ağırlıklı pres mekanizmasına ait çeperinde kanal bulunan ve bir tarafında yol verme akıtacağı bulunan pres yatağı (Kaynak: Çapalov 2010, lev. 25)

Roma döneminde zeytinyağı ve şarap üretimi konusunda son yıllarda Smintheion (Apollon Smintheus Kutsal Alanı) çalışmaları sırasında bazı işlik kalıntıları arkeolojik olarak belirlenmiştir (Şen 2016). Bunlar arasında Büyük Hamamın kuzeybatısında tespit edilen bir işlik kalıntısı Nişli Yapı olarak adlandırılan törensel Mermer Salon yapısı yakınında yer alır (Res. II-15-16). Prof. Dr. Coşkun Özgünel başkanlığında yürütülen Smintheion (Gülpınar) Kazıları kapsamında bu alanda Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesinden Yrd. Doç. Dr. Kavut Kaplan tarafından yürütülen kazı çalışmaları sırasında doğu-batı doğrultusunda konuşlandırılmış bu işlik belirlenmiştir. Bu işlik zeytinyağı üretimin Roma döneminde kırsal alanlar dışında yerleşim içinde de yapıldığına tanıklık eden önemli bir örnek gibi durmaktadır.

Kazılar sırasında andezitten yapılan ve yan yana yerleştirilmiş şekilde tekne parçası ve akıtma kanallı andezit *in situ* konumda gün ışığına çıkartılmıştır. İşlik yerden 70 cm yüksekliğindeki moloz taşlarla örülerek örülmüş bir platform üzerine yerleştirilmiştir. Yapının üst yapısıyla ilgili herhangi bir buluntunun ele geçmemesine rağmen bölge iklimi ve benzer örneklerden dolayı bunun üzerinin kapalı olduğu öngörülmektedir. İşliğin buluntu durumundaki genel ölçüleri 2.1 m x 0.7 m x 0.4 metredir. Buluntu durumuna göre andezitten yapılmış ve yan yana yerleştirilmiş aralarında hiçbir bağlayıcı kenet bulunmayan iki adet pres tekne parçası yer alır (Şen 2016: 46). Dış tarafa gelen iki kenarı yükselterek pres mekanizmasının oturması ve sıkım işlemi sırasında sabit durması ve oturması için özel bir uygulama yapılmıştır. Yüzey üzerinde çok sayıda dübel yuvası belirlenmiştir. Sıkma düzeneğini oluşturan bu iki taş tekne parçalarının hemen yanında bir akıtma işlevini gören kanallı dikdörtgen blok *in situ* olarak yer alır. Diğer bloklara açılan kare dübel bu oluklu blok üzerinde de korunmuştur. Sıkma mekanizmanın oturacağı ve pres taşlarının baskı yatağını oluşturan çukurluk ve tekne bölümü, akıtacaklı tekneyi temsil eden doğru düşük seviyede düzenlenmiştir. Akıtacaklı blok aynı zamanda tekne düzenlemesinin köşesini oluşturur. Böylelikle tekne burada son bulur ve kanal başlar. Ancak biriktirme teknesine ait bir bulgu ele geçmemiştir. Buluntu durumlarına göre kırık oldukları anlaşılan tekne parçalarının ve akıtacaklı bloğun tek veya iki adet andezit bloktan yapılmış olmalıdır. Öneri çizim denemesinde görüldüğü üzere mekanizmasının dört metal ayaklı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü sözü edilen dübel yuvalarının bazılarında buna işaret eden metal parçaları korunmuştur. Bu sistem büyük olasılıkla bir vidalı prese ait olması gerekir. Zeytinyağı dışında üzüm sıkma ile ilgili olarak ta bu tür işliklerin kullanılmıştır.



Resim. II.15. Smintheion Büyük Hamam yakınında bulunan Roma dönemine ait olasılıkla vidalı presle çalışan bir zeytinyağı işliğı kalıntısı (Kaynak: Şen 2016: res. 9).



Resim II. 16. Smintheion Büyük Hamam yakınında bulunan Roma dönemine ait olasılıkla vidalı presle çalışan bir zeytinyağı işliğı kalıntısı plan ve cephe çizimleri (Kaynak: Şen 2016: çizim 14).



Resim II. 17. Smintheion buluntusu zeytinyağı üretimiyle ilgili Roma Dönemine ait olabilecek işlik parçaları (Kaynak: Şen 2016: resim 10).

Bu işliğin çevresinde yapılan araştırmalarda ezgi taşları, taş tekne parçaları ve ağırlık taşları belirlenmiştir (Res. II.17). Özellikle taşıyıcı metal ayaklara ait işlikte korunmuş iki adet kare dübel yuvası ve çevrede ele geçen özel işlenmiş yuvalara sahip kalker ve andezit baskı taşları burada kullanılan pres mekanizmasının dört ayaklı tek vida pres tipi olduğunu düşündürmektedir. Çünkü sözü edilen işlik kazılar sırasında tarım toprağının hemen altında yüzeye çok yakın bir durumda ortaya çıkarıldığından dolayı işliğin üst yapı ile ilgili bulgular yetersizdir. Taş teknesi bile tahrip olan işliğin çevresinde yapılan araştırma ve kazılarda da işlik mekanizması ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Yakın benzerlerinden ve dübeldeki demir kalıntısından dolayı taşıyıcı ayakların metal, baskıların taş, baskı kollarının ise ahşap malzemeden yapılmış olduğu söylenebilir. İşlik çevresindeki kazılarda çok sayıda pithos ve yarı örme pithos tespit edilmiştir. Bazı pithoslar tabana, bazıları ise gövdenin yarısına kadar gömülü şekilde yapılmış şekilde bulunmaları bu alanın bu aşamada bir tür depolama amaçlı kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

BÖLÜM III

ÇANAKKALE YÖRESİNDE ZEYTİNYAĞI ÜRETİM TEKNOLOJİSİ: ETNOGRAFİK VERİLER

Etnoarkeoloji alanında yapılan çalışmalar eski çağ toplumlarını tanıma konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Genel anlamda etnoarkeoloji arkeolojik amaçlar için günümüz toplumlarının maddi kalıntılarının etnografik açıdan incelenmesi yoluyla eski toplumların yaşam biçimlerinin ve davranış özelliklerinin açıklanması olarak tanımlanabilir. Eski çağlarda ve günümüzde benzer sosyo-ekonomik şartlar altında yaşayan toplumların karşılaştırılması etnoarkeoloji için önemli bir araçtır. Yakın geçmişe kadar Gülpınar ve yakın çevresinde, bağcılık ve buna dayalı şarap üretimi yörenin tarımsal ekonomisinin önemli ve tamamlayıcı bir parçasıydı. Ayvacık İlçesi'nin Ege Denizi'ne bakan kısımlarında 1923 yılında Lozan Antlaşması gereği yapılan mübadele sonrasında Hristiyan Rum nüfusun Yunanistan'a göç etmesi sonrasında daha önce bağ olarak kullanılan ve genellikle kıyıya yakın yamaçlarda, küçük düzlüklerde ve kıyıya yakın alüvyon ova ve tepeliklerde yer topraklar zamanla zeytinliklere dönüştürülmüştür. Bununla beraber söz konusu 1923 yılında Lozan antlaşması ile yapılan mübadele sonucu Balkanlardan gelen Müslüman Türk ahalinin dini inanışları veya İslam inanışına göre şarabın tasvip edilmemesi ile bu dönemde şarap üretiminde uygulanan yüksek vergiler nedeniyle bağcılık yerini zeytinciliğe bırakmaya başlamıştır. Bu değişim sonucu birçok çiftçi şarap üretiminde kullanılan basit düzenekler ve işliklerini yavaşça kullanımdan çıkarmaya başlamasına rağmen bazı çiftçiler geleneksel araç ve metotlarla kendi tüketimleri için şarap ya da pekmez üretimine devam etmişlerdir. Özellikle 1940'lı yıllardan sonra bağcılıktan zeytinciliğe dönüşüm o kadar hızlı gelişmiştir ki bölgede bulunan birçok antik kentte bulunana mimari parçalar zeytinyağı üretim teknolojisinde gerekli preslere dönüştürülmüştür.

Türkmen ve Yörük nüfusun hâkim olduğu Ayvacık köyleri ilgi çekici bir şekilde genelde bulundukları coğrafik konumlara göre üç ana isim altında gruplanmıştır. Ayvacık ilçe merkezinin doğu yönünde Kaz Dağı tarafında kalan ve genelde ormancılık ve hayvancılık faaliyetleri üzerine yaşamlarını sürdüren köyler Dağ kolu veya Dere Kolu

olarak bilinirken güney doğu yönünde Küçükkuşu tarafında çoğunlukla zeytincilik üzerine yoğunlaşan köyler ise Yalı Kolu köyleri olarak adlandırılır. Söz konusu geleneksel gruplamaya göre ise Ayvacık ilçe merkezinin güney batı yönünde Babakale tarafında kalan az yağış alan alanlarda küçükbaş hayvancılık ve halıcılık yanı sıra sınırlı oranda buğday ve arpa üretimine dayalı ekonomik faaliyetlerle yaşamlarını sürdüren köyler ise Kıran Kolu grubuna girer. Ayvacık sınırları içinde bu gruplama içinde zeytin üretimi genelde Yalı Kolu olarak adlandırılan köylerde yoğunlaşır. Bunun dışında Kıran Kolu grubuna giren köylerin özellikle Ege Denizi'ne bakan dik yamaçlarında da yoğun biçimde zeytincilik yapıldığı görülmektedir. Bunun dışında Ezine İlçesi'nin Ege yönüne bakan köylerinde topraklarının da zeytincilik için çok uygun olması gereği buralarda da zeytincilik ile özdeş olmuştur. Bu yüzden bu bölgelerde zeytincilik geleneğinin köklerinin antik çağa kadar uzandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

3.1. Domestik Üretim

Domestik üretimi kelime anlamıyla daha çok veya hanelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik düşük kapasitede üretim olup ticaret amaçlı üretimden tamamen farklıdır. Domestik üretimde basit teknolojik düzenekler zeytin meyvesinden zeytinyağı çıkarmak için kullanılır ve bunun için üst düzey bir teknolojik organizasyon ve iş bölümü gerekmemektedir. Bu yüzden domestik üretim daha çok ekonomik amaçlı olan endüstriyel üretimden üretim kapasitesi ve zeytinyağı üretim teknolojisi ve iş organizasyonları açılarından kolayca ayrılır. Etnografik veriler dikkate alındığında Geç Osmanlı döneminde domestik üretime yönelik zeytin işliklerinin ya köy merkezinde herkesin kullanabileceği ortak mekânlarda ya da zeytin ağaçlarının yakınında bulunduğu ortaya çıkar. Ulaşım zahmeti ve maliyeti en düşük seviyede tutmak için bazı durumlarda zeytincilik ile uğraşan çiftçilerin antik çağda yaygın olduğu gibi ürünlerini zeytinliklerin hemen yanı başına kurdukları basit işlikler ve düzeneklerde presledikleri ve yağını çıkardıklarını görmekteyiz. Bazı durumlarda da toplanan zeytinlerin mevsimlik olarak kullanılan çiftlik evlerin kenarında veya avlusunda bulunan işliklerde zeytinyağı haline getirildikleri görülür. Çanakkale'nin ege denizine bakan köylerin kırsalında tespit edilebilen yığma tekniğinde taşlardan örülmüş mevsimlik ev kalıntıları yanında zeytinyağı işliklerini ait taş pres yatakları, baskı kolu kalıntıları, ayrıştırma ve toplama amaçlı taş dikdörtgen veya dairesel havuzlar gibi üretim sürecine ait kalıntılar bulunması bu görüşü doğrular. Örneğin Ayvacık İlçesine bağlı Gülpınar, Behramkale ve Tuzla gibi köylerin kırsalında hala görülebilen terk

edilmiş bağ evlerine ait kalıntılar bölgenin tipik zeytincilik ile ilgili kırsal mimarisini yansıtmaya devam etmektedir. Bu sezonluk evler kuru taş olarak adlandırılan harçsız, düz çatılı ve tek mekândan oluşan basit örme taş evlerden oluşmaktadır (Res. III.1). Çiftçilerin ekim, hasat ve üretim dönemlerinde mevsimlik olarak kullandıkları bu bağ evleri genellikle köy merkezlerine yakın konumlarda bir ve saatlik yürüme mesafesinde yer almaktadır.



Resim III.1. Ayvacık İlçesi Ege denizine bakan köylerin kırsalında Geç Osmanlı dönemine ait sezonluk zeytincilik ağırlıklı tarımsal faaliyetlerde kullanılan terk edilmiş bir mevsimlik çiftlik evi kalıntısı.

Bu tür mevsimlik amaçlı kullanılan çiftlik evlerin kalıntıları üzerine yapılan araştırmalarda genellikle su kuyusu, içerde ya da açıkta yer alan fırın, ayakla çiğneme ve ezme tekneleri, toplama hazneleri, pişmiş toprak küpler gibi üretim sürecine ait öğeler bu sıklıkla karşımıza çıkar. Yüzeyde yer alan kolay taşınamayan ve tahrip edilemeyen zeytin işliklerine ait bazı kalıntılar genellikle mevsimlik bu evlerin yakınında terk edildikleri konumlarda veya bu yapılarda mimari eleman olarak devşirme yapı malzemesi olarak kullanılmış bir şekilde karşımıza çıkar. Bu bölgede yapılan sözlü görüşmelerden tarımsal yaşamla ilgili önemli değişimin yaşandığı Mübadele dönemi öncesi köylülerin bir çoğunun küçük ölçekte kendilerine ait zeytin ağaçları ekili tarım alanları olduğu ve üretilen zeytinyağının ancak her bir ailenin kendi hane ihtiyacını karşılamaya yettiğini öğrenilmiştir. Çok nadir durumlarda küçük ölçekte tarımla uğraşan köylülerin veya çiftçilerin tüketim fazlası zeytinyağına sahip olduğu anlaşılmıştır. Bunun dışında belirli

bölgelerde bulunan büyük ölçekte üretim yapan mengene olarak adlandırılan zeytinyağı fabrikalarının bazen bunlardan ürün fazlalarını satın aldıkları tespit edilmiştir.

3.1.1. Aşama 1: Zeytin Hasadı

Çanakkale İlinin özellikle Ezine, Ayvacık ve Lapseki ilçelerinde zeytin toplama işlemi incelendiğinde bunun Ege dünyasında binlerce yıldır var olan bir gelenekten farklı olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Özellikle Sonbahar ayları geldiğinde havalar iyice soğumaya başladıktan sonra zeytin meyvesi dalında olgunlaşmaya başladıktan sonra bunların toplama işlemi başlar. Zamansal olarak Eylül Ayı sonundan kasım Ayı sonuna kadar yörede zeytin hastı işleminin gerçekleştiği söylenebilir. Soğuk veya sert rüzgârlar gereği zaman karşı bir yarış niteliğinde olan zeytin toplama işlemi elle sıyrılarak ve sırıkla dövülerek gerçekleşir. Zeytinler genelde kullanım amacına göre henüz yeşilken veya siyahken toplanır. Zeytinlerin genelde dalında elle sıyrılma yöntemiyle veya sırıkla dövülerek yerden toplama yöntemiyle toplanır. Günümüzde zeytinler dallarının uzun sopalarla dövülmesi sonucu oluşan titreşim sonucu yere serilen bezler üzerine düştükten sonra toplanır. Halk arasında ağacın sırıklarla silkelenmesinin bir sonraki yıl zeytin verimliliğini düşürdüğüne inanılır. Bu yüzden zeytin ağacının yaşadığı bol ürünli bir yıldan sonra (“Var Yılı”) bir sonraki daha az ürünün olduğu bir yıl (“Yok Yılı”) yaşanır. Bu yüzden zeytinlerin dallarından sıyrılarak koparılmasının zeytin verimliliğini bir sonraki yıl etkilemeyeceğine inanılır.

Etnografik veriler Londra British Museum’da bulunan Antimenes Ressam’ına atfedilen M.Ö. 530-510 tarihli siyah figür tekniğinde üretilmiş bir amfora üzerine zeytin toplama sahnesi ile oldukça benzeşmektedir (Res. III.2). Buda en azından 2500 yıldır zeytin toplama geleneğinde kayda değer önemli bir değişme olmadığını doğrular. Örneğin son dönemlere Ekim ayı içinde Gülpınar köyü kırsalında karşılaştığım iki kişinin sırıkla dalları silkelerken bir kişinin ağaç üzerinde elle sıyırma yaptığı zeytin hasat sahnesi yukarıda sözü edilen antik Yunan vazosunda görülen süreçten pek farklı değildir (Res. III.3). Antik çağın önemli agronomistlerinden Tarentli Varro zeytin hasadı sırasında zeytinin elle sıyrılmasını önermesi de bu durumla ilgilidir. Varro elle sıyrılan zeytinlerin Roma döneminde yaygın olduğu üzere kullanılan ve zeytinlerin sıyrılması sırasında dallara zarar veren deri eldivenle sıyrılan zeytinlere göre daha değerli olduğunun altını çizer. Tarentli Varro, *de Re Rustica*, 1.LV.1-3) adlı eserinde bu durumu şu şekilde özetler:

“Zeytin hasadı ile ilgili olarak, yerden ulaşılabilen veya merdivenle ulaşılabilen zeytinler sallama yerin eline toplanmalıdır. Çünkü ezilen zeytinler kurduğundan çok fazla yağ vermez. Çıplak elle toplanan zeytinler eldivenle toplananlardan da iyidir.”





Resim III.2. Londra British Museum’da bulunan Antimenes Ressamı’na atfedilen M.Ö. 530-510 tarihli bir amfora üzerine zeytin toplama sahnesi.



Resim III.3. Ayvacık yöresinde günümüzde kullanılan ve antik çağ geleneğini yansıtan zeytin toplama.

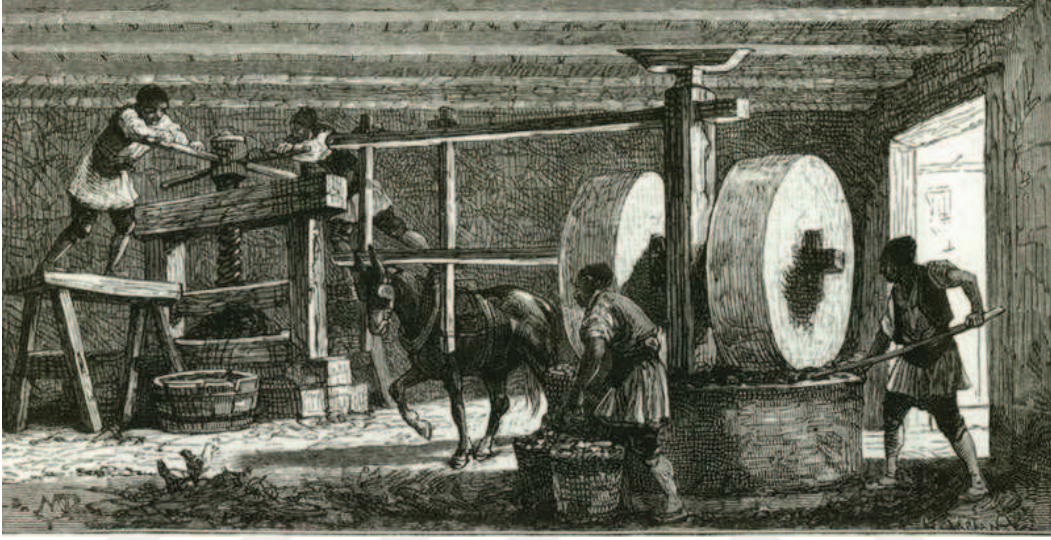
3.1.2. Aşama 2: Toplanan Zeytinin Parçalanması/Kırılması

Yukarıda da bahsedildiği üzere yere düşen zeytinler kadınlı erkekli toplandıktan sonra sepetlere doldurulması ardından domestik üretim seviyesinde genellikle onların toplandıkları zeytinliklerin içinde veya yakınında tesis edilen işliklerde parçalanıp veya kırılması ardından yağ çıkarma işlemine tabi tutulur. Diğer bir yaygın durumda yere düşen zeytinler toplandıktan sonra sepetlerden çuvallara doldurularak katırlara veya eşeklere yüklenir ve ardından işlenmek köylerinin ortasında ortak kullanılan daha büyük ölçekte üretim yapan işliklere taşınır. Her biri yaklaşık 5 kilo zeytin alan bu sepetlerden günde bir işçi yaklaşık 8 ile 10 arasında topladığı kabul edilir.

Etnografik açıdan bakıldığında toplanan zeytinin kırılması aşamasında Çanakkale yöresinin batı kesimlerinde antik Roma çağı boyunca kesintisiz bir şekilde kullanılan *Mola olearia* olarak adlandırılan ilkel bir taş değirmenin değişik bir tasarımı karşımıza çıkar. Roma çağında kullanılan *Mola olearia* hakkında bu dönemin ünlü Cato, Columella ve Varro gibi agronomistleri bilgi vermemesine rağmen bunun Roma döneminde yaygın kullanıldığına yönelik önemli arkeolojik bilgiler mevcuttur (White 1975: 228). Bu tür zeytin kırma teknolojisi Roma dönemine ait birkaç lahit üzerindeki kabartmalardan bilinmektedir. *Mola olearia*'nın çalışma esası kenarları çıkıntılı bir taş yatak içinde dönen silindirik iki taşın dikey olarak yerleştirilerek merkezden yatay olarak geçen bir ahşap kol yardımıyla dairesel döndürülmesine dayanır (Drachmann 1932: 42). Artistik betimlemeler dikkate alındığında bu döndürme işleminin genelde hayvanlar yardımıyla veya bazı durumlarda insan gücünden de faydalandığı anlaşılr. Bu tür zeytin kırma teknolojisinde taş yatak içinde dönen iki silindirik taş içeren düzenleme başlangıçta Roma döneminde yalnızca bir tek silindirik veya koni biçimli taşların döner şekilde olmalıydı. Roma kentinde Palazzo Rondanini'de ele geçen bir lahit üzerinde bu tür insanların çalıştırdığı bir *Mola olearia* betimi yer alır (Foxhall 2007: 181, fig. 6.28).

Söz konusu Roma dönemiyle birlikte zeytin kırma işleminde kullanılmaya başlayan taş bir yatay içinde dönen iki silindirik taşın dairesel hareketine dayalı *Mola olearia* teknolojisinin 18. ve 19. yüzyıla kadar kesintisiz olarak kullanılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin 19. yüzyılda yaşamış Avusturyalı seyyah Amand Schweiger-Lerchenfeld'in Yunanistan gezileri ile ilgili gezi notlarını derlediği eserinde buluna bir gravür bu tarihte zeytin kırma aşamasında kullanılan *Mola olearia* geleneğini devam ettiren teknolojiyi açıkça gözler önüne sermektedir (Res. III.4). Fakat bu gravürde

canlandırılan zeytin kırma sistemi domestik üretimden çok endüstriyel üretimi temsil etmektedir. Hem kent içinde hem de kırsal olanda bulunabilecek bu işlikte bir iş organizasyonu göze çarpmaktadır. Bir yanda bir at yardımıyla dairesel hareketle dönen iki ezgi taşını içeren *Mola olearia* yardımıyla iki kişi zeytin kırma işlemini yaparken diğer iki kişi bu kez aynı mekanda bulunan bir vidalı pres yardımıyla kırılan zeytinlerden yağ çıkarma işlemini gerçekleştirmektedir.



Resim III.4. 19. yüzyıl sonlarında zeytinyağı üretim teknolojisini gözümüzde canlandırmamıza olanak sağlayan Yunanistan'ın Phokis bölgesinde içinde *Mola olearia* da bulunan bir işlik betimleyen bir gravür (Schweiger-Lerchenfeld 1887: 152).

Etnografik açıdan bakıldığında Çanakkale yöresinde karşımıza çıkan *Mola olearia* geleneğin temsilcisi zeytin kırma düzeneğinde yine yaklaşık 1,5 metre çapında bir taş yatağın merkezindeki bir dikey mile sabitlenen tek yatay silindirin bu taş üzerinde dairesel hareketle dönmesi esastır (Res. III.5). Bu düzenekte genellikle yatay silindirik veya kesik koni biçimli taş insan veya hayvan gücü ile döndürülmektedir. Granit veya andezit ten yapılan yatay silindirik taşın alt yatak içinde dönmesi ile toplanan zeytin meyveleri kırılmaya veya parçalanmaya başlar. (Bu sistem hiç şüphesiz endüstrileşme ile beraber orta çıkan zeytinyağı fabrikalarında kullanılan mekanik düzeneklerin de temelini oluşturur). Zeytin kırma veya parçalama aşamasında kullanılan bu ilkel taş değirmen düzeneği Çanakkale'nin çok sayıda karşımıza çıkmaktadır (Res. IV.6-8). Ayvacık İlne bağlı Koyunevi ve Kuruoba gibi köylerde bu işlem sırasında eşek veya katırların gücünden faydalanılması zeytinyağı üretim kapasitesinin artmasına sebep olmuştur. Zeytini kırma/hamur haline getirme aşamasında kullanılan bu düzeneklerin birçoğunu bugün Çanakkale'nin birçok yerinde terk edilmiş durumda görmek mümkündür.



Resim III.5. Çanakkale yöresinde son elli yıl öncesine kadar sıklıkla zeytin meyvesini kırmada kullanılan dairesel hareketle çalışan tek kesik koni biçimli yatay silindir taş değirmen (Boynudelik ve Boynudelik 2008: 69)



Resim III.6. Ayvacık İlçesine bağlı Koruoba Köyü'nde bir zamanlar zeytin kırma aşamasında kullanılan dairesel pres yatağı ve üstünde dairesel hareketle dönen kesik koni biçimli ezgi taşı (Fotoğraf: Musa Tombul)



Resim III.7. Ayvacık İlçesine bağlı Koyunevi Köyü'nde bir zamanlar zeytin kırma aşamasında kullanılan dairesel pres yatağı ve üstündeki kesik koni biçimli ezgi taşı



Resim III.8. Küçükkuyu sahilinde geç Osmanlı Döneminde yapılmış ve Erken Cumhuriyet döneminde kullanılmış ama şimdilerde terk edilmiş zeytinyağı fabrikası içinde zeytin kırma düzeneği ve arkada bir saklama küpü.

3.1.3. Aşama 3: Parçalanmış Zeytin Hamurundan Yağın Çıkarılması

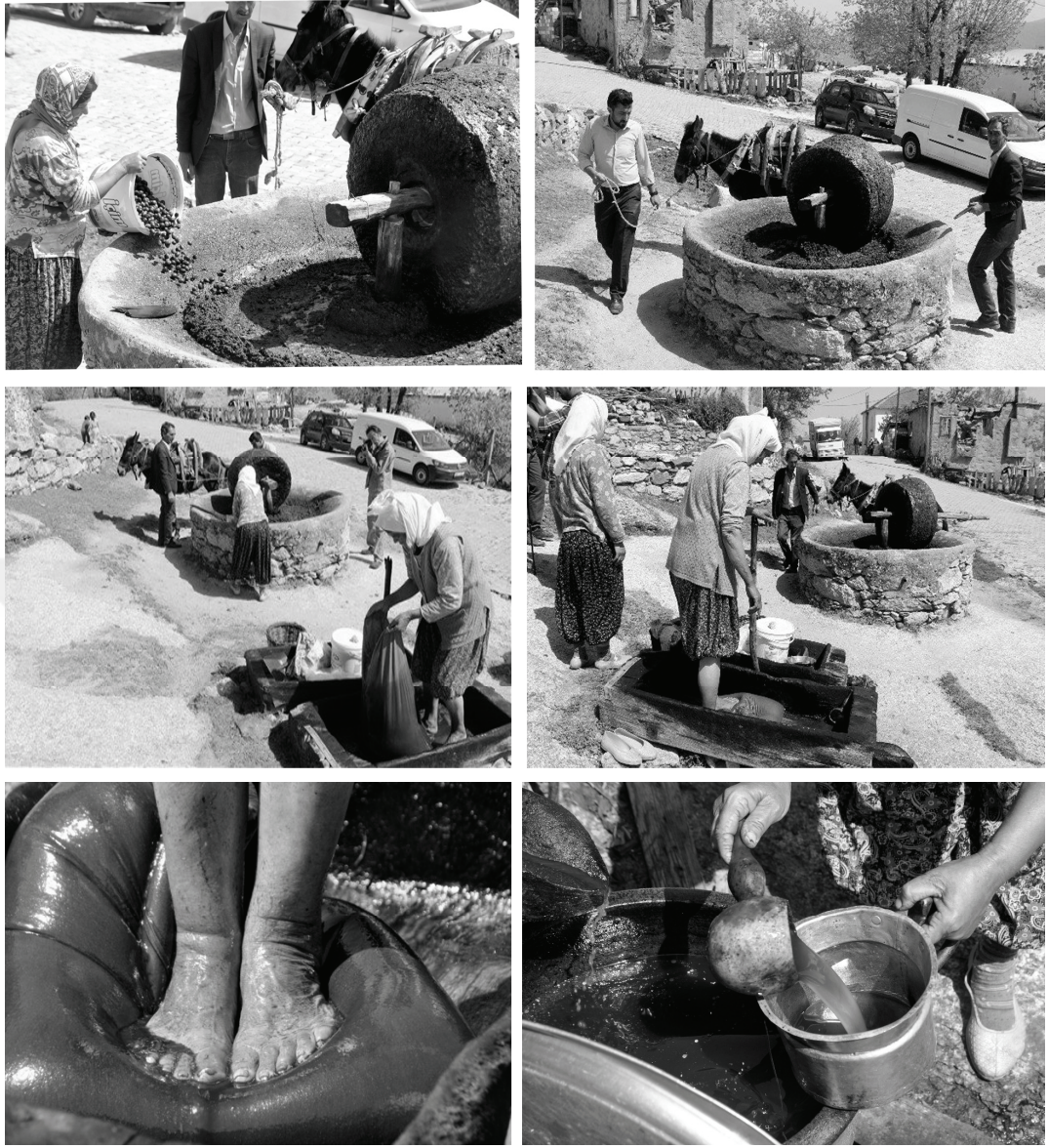
Domestik üretim açısından bakıldığında Çanakkale yöresinde en azından Geç Osmanlı döneminden beri kullanılagelen zeytinin kırılması veya parçalanması aşamasından sonra ortaya çıkan hamurdan zeytinyağının arındırılmasında çok farklı tekniklerin kullanıldığını söylemek gerekir. Bu yörede en yaygın geleneklerden biri çuvallara doldurulan kırılan zeytinin daha çok geniş boyutlu yekpare kütükten oyulma ahşap tekneler içine yerleştirilerek bunun ayakla çiğnenmesidir. Kırılma veya parçalanma sonrası zeytinin hamur torbalara doldurulduktan sonra sözü edilen ahşap teknelerin içine koyulur. Bu aşamadan sonra bu torbaların üzerine el veya ayak yardımıyla baskı uygulanır veya bazen büyük bir taş kullanılarak baskı uygulanır. Bu aşamada yörede kullanılan yekpare kütükten oyulma teknelerin farklı tipleri Çanakkale yöresinde karşımıza çıkar. Daha çok uzunluğu 1 metre ile 1,3 metre arası değişen ve genişliği de ortalama 60 cm civarı olan bu ahşap teknelerin örnekleri Çanakkale'nin Ege denizine bakan birçok köyünde son yıllara kadar kullanılmaktaydı (Res. IV.9). Bu ilkel işlem yapılırken el veya kol gücü kullanılırsa bu torbadan süzülen yağa “el yağı” veya “kol yağı” adı verilir. Eğer torbada bulunan hamurdan zeytinyağı çıkarma işleminde ayakla çiğneme veya baskı uygulama olursa buna da “ayak yağı” veya “topuk yağı” adı verilir. Bu işlemler sırasında zeytin hamuru yağını daha kolay bıraksın diye bazen torba üzerine sıcak su eklendiği olur ki bu işlem zeytinyağı kalitesini azalmasıyla sonuçlanır. Torbada biriktirilen hamurdan zeytinyağı karasuyuyla birlikte teknenin içine biriktikten sonra bu teknenin bir dar tarafında bulunan akıtacaktan toplama çanağına akar. Daha sonra bir kepçe yardımıyla toplama çanağında bulunan karasu ile altın rengi görünümünde zeytinyağı ayrıştırma işlemi başlar. Ahşap teknenin akıtacağına önüne yerleştirilen taştan oyma veya seramik toplama haznesinde biriktirilen karasudan ayrıştırılan zeytinyağı daha sonra dinlendirilmek üzere boyutları halk arasında farklı boyutlarda küplere aktarılır. Bu küplerin en büyüğü 1000 okka kapasiteye sahiptir.

Etnografik açıdan yekpare kütükten oyma tekneler içinde yağ çıkarma geleneğinin özellikle Çanakkale yöresinde Biga Yarımadasının güneybatı bölgesinde Küçükuyu, Behramkale ve Kozlu civarında gözlemlemekteyiz. Genellikle sözü edilen yerleşimlerde zeytincilikle uğraşan ve domestik ölçekte zeytinyağı üreten her evde bu tür yekpare ağaçtan oyulmuş teknelerden en az bir tane olduğu bilinmektedir. Bazı durumlarda köylerin ortak kullanımına sunulan alanlarda çok sayıda bu tür yekpare ahşaptan oyulmuş teknelerin bir arada bulunduğunu ve köylülerin sıra esasına göre bunların kullanıldığı görülür.



Resim IV.9. Çanakkale'nin Küçükkuyu beldesi köylerinde bulunmuş zeytincilik ile ilgili bazı ahşap ayakla ezme teknesi, parçalanmış/kırılan zeytin hamurdan zeytinyağı çıkarmak için kullanılan dokuma torbası ve zeytinyağı saklama küpü benzeri bazı objeler (Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü laboratuvarı)

Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde son dönemlere kadar köylerin meydanlarında oluşturulan işlik alanlarında sıra esasına göre köylülerin önce topladıkları zeytinleri *Mola olearia* benzeri düzenek yardımıyla kırdıkları ve hemen bunun ardından yanındaki alanlara yerleştirilen yekpare ahşaptan oyulmuş tekneler içinde yağının ayrıştırıldığıyla karşılaşırız. Bunun en güzel örnekleri Manisa'nın Salihli yöresinde (Resim IV.10) ve Aydın'ın Söke yöresinde (Res. IV.11) bulunan köylerde görmekteyiz. Burada zeytinler kırıldıktan sonra bez torbalara doldurularak tekneler içinde ayaklarla çiğnenerek yağları çıkarılmaktadır.



Resim IV.10. Batı Anadolu'da Manisa'nın Salihli yöresinde kullanılan ve Çanakkale'nin Ege kıyılarına son 20 yıl öncesine kadar devam ve zeytinyağı üretiminde kullanılan yaygın gelenek.

Yekpare ahşaptan oyulan teknelerin dar yüzlerinden birinde bulunan akıtacakların önüne torbalardan sızan yağ ve karasuyun birlikte biriktiği birer derin çanak bulunmaktadır. Bu aşamada içi kırılmış zeytin hamuru bulunan torba ayakla çiğnenirken ayrışma kolaylaşsın diye yer yer sıcak su dökülmektedir. Bu kapta bir süre dinlendikten sonra kara suyun üzerine çıkan zeytinyağı kepçelerle veya özel kaplarla sıyrılarak alınmaktadır. Bu işlem sırasında kepçenin yanı sıra, el ile de yüzeydeki yağın alındığı bilinmektedir. Bu yöntem, bütün Akdeniz'de geleneksel zeytin sıkma işleminde günümüze kadar uygulanmaktadır.



Resim IV.11. Batı Anadolu’da Aydın’ın Söke yöresinde kullanılan ve Çanakkale’nin Ege kıyılarında son 20 yıl öncesine kadar devam ve zeytinyağı üretiminde kullanılan yaygın gelenek.

Çanakkale yöresinde ele geçen yekpare ahşaptan oyulmuş ahşap teknelerin bu bakımdan hem bireysel olarak kullanıldığı hem de bulundukları köy toplumun ortak kullanımına yönelik kullanılmak üzere düzenlenmiş olabileceği düşünülebilir. Çünkü bu durum Batı Anadolu zeytinciliğinin karakteristik bir özelliğidir. Bu tür üretimin ortak özelliği daha çok domestik üretim olmasından kaynaklanır. Diğer bir deyişle ekonomik amaçlı kar güden bir üretim olmaktan öte köylülerin daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmasıdır.



Resim III.12 Küçükkuşu'da bulunan ve türünün Türkiye'deki en önemli örneği olan Adatepe Zeytinyağı Müzesi'nde sergilenen bir ahşap vidalı mengene.

Kırılan/parçalanan zeytin hamurundan yağın çıkartılması aşamasında yekpare ahşaptan oyulmuş tekne içinde ayakla çiğneme dışında vidalı mengenelerinde bölgede sıklıkla kullanılmıştır. Zeytinin kırılma işlemi tamamlandıktan sonra oluşan hamurun doldurulduğu torbalardan baskı yoluyla zeytinyağının ayrıştırılması işlemi yörede 1970'li yıllara kadar aynı zamanda sıklıkla vidalı mengeneler yardımıyla yapılıyordu. Sözü edilen içi zeytin hamuru bulunan torbalar genellikle ahşap vidanın altına yerleştirilen yassı bir ahşap torba üzerine yerleştirilirdi. Bu aşamadan sonra mengene kuvvetiyle yağın ayrıştırma işlemi yapılır. Çanakkale'nin Ege Denizi'ne bakan birçok köyün bahçesinde bu tür ahşap vidalı mengenelerin parçaları ile karşılaşılabilir. Bugün Ayvacık'ın bazı Kırın Kolu köyleri ve Küçükkuşu çevresinde bu tür mengeneler halen atıl durumda görülebilir. Bu tür örneklerin en son temsilcileri bazı duyarlı kişilerin özel çabaları sonucu koruma altına alınmıştır. Buna en güzel örnek Sayın Mahmut Boynudelik'in ortaya koyduğu Küçükkuşu'da bulunan Adatepe Zeytinyağı Müzesi bünyesinde bulunan zeytincilik ile

ilgili değerli etnografik buluntulardır. Nitekim bu müze bünyesinde sergilenen vidalı mengene bölgede en yaygın kullanılan tekniklerden biri olmalıdır (Res. III.12). Bu sistemde içinde kırılmış ve parçalanmış zeytin hamurunun bulunduğu torbaların yerleştirildiği kenarları oluklu ve önünde akıtacağı bulunan tekne hem taş hem de ahşaptan yapılmış bir şekilde karşımıza çıkar. Bu teknenin sağ ve sol yanında ise birer ahşap dikmenin oturması için birer yuva bulunur. Bu iki ahşap dikme üstten birbirine yatay bir ahşap kirişle bağlanır. Söz konusu ahşap yatay kirişin tam ortasında ise yörede genelde çitlembik ağacından yapılan vida dikey olarak yerleştirilmiştir. Bu vidanın alt kısmına ise torbaya baskı yapması için yatay bir tahta monte edilmiştir. Bu ahşap vidanın sıkılması ile bunun altına yerleştirilen tahta ile tabanda bulunan oluklu taban bölümü arasında sıkıştırılan içi daha önce kırılmış veya parçalanmış zeytin hamuru bulunan torbadan zeytinyağı sızmaya başlar. Böylelikle tabanda bulunan olukların yol verdiği akıtaktan gelen zeytinyağı bu akıtacağın önüne yerleştirilen ahşap veya seramik toplama havuzunda birikmeye başlar.



Resim III.13. Küçükkuyu’da bulunan iki vidalı ahşap vidalı mengene örneği.

Yörede karşılaşılan bir farklı zeytinyağı mengene türü ise bu kez iki vidalıdır (Res. III.13). Bu düzenekte yine ahşap veya taştan üretilmiş üzerinde kenarlarda oluk ve ön tarafında akıtacak bulunan yatağın her iki kenarında yine birer ahşap direğin oturması için yuvalar bulunur. Bu yuvalara oturan ve yarından yukarısı vidalı olan birer ahşap dikme monte edilir. Üst kısımda ise bu dikmelere denk gelen yerlerde delikleri bulunan yatay bir ahşap bir yassı kiriş yerleştirilir. İçinde daha önce parçalanmış veya kırılmış zeytin hamuru bulunan torba oluklu yatağın ve bu yassı kirişin arasına yerleştirildikten sonra bu her iki vida üstten ahşap somunlar yardımıyla karşılıklı sıkıştırılmaya başlanır. Bu şekilde zeytinyağı bu torbadan sızarak yatak üzerindeki kaidelere dolmaya başlar ve oradan akıtacağı doğru yönelmeye başlar. Yine benzer şekilde sızan zeytinyağı akıtacak önüne yerleştirilen bir toplama kabında birikmeye başlar.

Burada karşımıza çıkan tek vidalı ve çift vidalı zeytinyağı mengenelerinin yörede şarap üretiminde kullanılan mengenerler arasında oldukça benzerlik olduğunu söylemek gerekir. Çünkü üzümler teknelerde ayaklarla çiğnendikten sonra akıtacak yoluyla tekmeden toplama havuzlarına üzüm suyu aktıktan sonra geriye kalanlar daha çok ürün olabilmek için ahşap mengenerlerde sıkılır. Burada ana fark zeytin hamuru torbalara koyularak sıkılarken sözü edilen ayakla çiğneme sonrası geriye kalan üzüm ahşap kutu içine yerleştirilip üzerine vidayla baskı uygulanır.

Zeytinyağı üretiminde kullanılan tek vidalı veya çift vidalı bu iki ahşap mengene türlerinin nerelerde konuşlandığı da cevap verilmesi gereken bir sorudur. Yörede yapılan etnografik gözlemler genelde domestik ölçekte mütevazı boyutta kendi ihtiyaçlarını karşılayacak kadar zeytin ağacı bulunan topraklara sahip köylülerin bazıları evlerinin bahçelerinde veya zeytinliklerin içinde veya kenarında bulunan sezonluk çiftlik evlerinde bir adet mengene bulundurabiliyordu. Mengene sahibi olmayanalar ise bazen komşuların sahibi olduğu mengenerlerden faydalanmak durumunda kalmıştı. Bu tür ahşap vidalı mengenerlerin endüstriyel ölçekte zeytinyağı üreten işlik veya fabrikalarında önemli bir parçası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle antik Yunan ve Roma çağından 19. yüzyıla kadar araların da vidalı mengenerlerin de olduğu ahşap zeytinyağı mengenerlerin yaygın olarak kullanıldığı açıktır. Çünkü bu mengenerlerin metale dönüşmesi ve 20. yüzyılın başları ile beraber buharlı ve ardından dizel motorlu mengenerlerin sahne almasıyla beraber ahşap mengenerlerin sayısında azalma olmaya başladığı düşünülebilir. İleride bahsedileceği üzerinde Osmanlı tarihi belgelerinde sözü edilen 19. yüzyıl ve öncesinde

kullanılan vidalı mengenelerin hepsinin metal olduğu düşünölemez. Bu durumda son Osmanlı döneminde faaliyet gösteren bazı işlik ve fabrikalarda kullanılan mengenelerin hala ahşap olduğu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu yüzden Geç Osmanlı dönemi zeytinyağı teknolojisini çalışmak bir ölçüde antik çağ zeytinyağı teknolojisini anlamak gibidir.

3.1.4. Aşama 4: Zeytinyağının Saklanması/Depolanması

Üretilen zeytinyağın saklanması veya depolanması işleminde benimsenen yok daha çok üretimin kapasitesi ile ilgilidir. Örneğin domestik ölçekte zeytinyağı üretimi yapan köylüler veya çiftçiler yıl boyunca kendi ihtiyaçları için kullanacakları zeytinyağını evin kiler olarak ayrılmış güneş görmeyen bir bölümünde veya bodrum katta depo amaçlı ayrılmış bir oda içine yerleştirilen veya yarıya kadar gömülen küpler içinde saklamaktaydı. Bu zeytinyağı küplerinin üzeri genelde taş veya ahşaptan yapılmış kapaklar ile kapatılmaktaydı. Özellikle 1000 okka olarak adlandırdığımız büyük zeytinyağı küplerinin kullanımı ile ilgili yapılan etnografik incelemelerde bu tür büyük boyuttaki küplerin yerleştirilmesi sonrası ev inşaatlarının başladığı öğrenilmiştir. Bu durumun en güzel örnekleri özellikle zeytinciliğin önemli bir gelenek olduğu ve her evin neredeyse zeytinyağı saklama küpü içerdiği Gökçeada’da izlemek mümkündür. Bu yüzden genelde her evde bir veya birkaç zeytinyağı küpü bulunmaktaydı. Burada depolanan zeytinyağının çok nadir durumlarda satıldığı veya un veya buğday benzeri başka bir gıda maddesi için değış tokuş aracı olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Bu yüzden her bir hane kendi ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak ürettiği zeytinyağını evinde bulundurduğu bir veya iki küp vasıtasıyla muhafaza etmiştir.

Domestik üretim tersine büyük ölçekte ekonomik amaçlı endüstriyel üretim yapan ve genelde kentlerin mimari dokusu olan zeytinyağı işlikleri ve fabrikaları kendi bünyelerinde bir düzine civarı büyük küpten oluşan depo yapıları oluşturmaya yöneldikleri gözlemlenmektedir. Ege dünyasında özellikle zeytinyağı saklama amaçlı kullanılan küplerin (“pitharia”) üretimi ve ticareti üzerine yapılmış en önemli çalışma Harriet Blitzer tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma bu tür küplerin geleneksel Ege dünyasında 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısında göre hem yelkenli gemiler hem de karavanlarca taşınarak geniş coğrafyalara dağıldığını ortaya koymuştur (Blitzer 1990). Özellikle endüstriyel amaçlı üretim yapan zeytinyağı fabrikalarının içinde çok sayıda

zeytinyağı saklama küpü bulunduran mekânlar oluşturmak durumunda kaldıkları görülmektedir. Örneğin 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ortalarına kadar Batı Anadolu’da seri küp üretimi yapan üç önemli seramik atölyesi olduğu ve burada üretilen küplerin hem deniz hem de karayoluyla Batı Anadolu’nun kıyı bölgelerinde faaliyet gösteren birçok zeytinyağı fabrikası işletenlere ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bugün Batı Anadolu genelinde zeytinyağı saklama amaçlı kullanılan küplerin üretimi, ticareti ve kullanımı ile ilgili detaylı etnoarkeolojik çalışmaların yapılması gerektiği gibi bir durumda ortaya çıkmaktadır.

3.2. Endüstriyel/Ekonomik Amaçlı Üretim

Biga yarımadasının batı kısımlarını oluşturan ve özellikle Behramkale ve Küçükkuyu arasında kalan alanlar tarih öncesi çağlardan günümüze kadar her zaman zeytin yetiştiriciliği ve zeytin kalitesi ile ön planda olmuştur. Bu bölgede sahil kesiminde 20 civarında geleneksel zeytinyağı üreten mimari yapılara ait kalıntılar bulunmaktadır.

3.2.1. Mimari Kalıntılar

Behramkale ve Küçükkuyu arasında kalan alanlarda görülen zeytinyağı fabrikalarının büyük bir çoğunluğu hala üretimle ilgili mekanik donanımlarını korumaktadır. Presinsipte zeytinyağı antik çağdaki yöntemlerle elde edilir. Sadece zeytini sıkma ve çıkan yağını bitkisel suyundan ayırıştırma teknikleri geliştirilmiştir. Bölgemizdeki inceleme alanındaki zeytinyağı fabrikalarında; Hayvan gücü ile çalıştırılan diktaşlı değirmen (yuvğu), çırıklı mengene, kamalı mengene, hidrolik pres, kontini sistem yöntemlerinin uygulandığı görülmektedir. Fabrikaların iç ve dış mekan yapıları değiştirilmeden bu teknolojik gelişim süreci içerisinde, sistemin değiştirildiğini ve dönüştürüldüğünü izleyebiliyoruz. Fabrikalar ve içlerindeki mekanik donanımlar, bir teknoloji Müzesini andırır durumdadır. Aynı zamanda fabrikalar içerisinde bulunan kağnı veya öküz arabaları, zeytinyağı küpleri, testiler, araç ve gereçler etnografik açıdan da önem kazanmaktadır. Bugün için bazıları sahiplerince kilit altına alınıp korunmakta ise de çoğu sahipsiz, içerisinde son kalan mekanik aksamlar da sökülüp götürülmekte veya tahribata uğramaktadır. Yörede eski dönemlerde olduğu gibi zeytinler halen eşek veya katır sırtında çuvallarla taşınmakta ve zeytinyağı fabrikaları bahçelerinde sıkılmak için bekletilmektedir. Ege kıyılarında olduğu gibi karayolu ulaşımının olmadığı dönemlerde hemen hepsi deniz kıyısında bulunan bu zeytinyağı fabrikalarının önünde bulunan iskeleler aracılığıyla deniz taşımacılığı ile diğer

illerle ihraç yapıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda bölgede zeytinciliğin bir kültürel yaşam biçimine dönüştüğü binlerce yıldır sürekliliğin korunduğu düşünülürse, fabrikaların kültür varlığı olarak korunarak bir teknoloji-etnografya müzesine dönüştürülmesi ve güncel turizm fonksiyonu yüklenerek kullanıma açılması gerekmektedir. Esasen bölgenin coğrafik yapısına baktığımızda denizden dağlara doğru bir yükseliş görülmektedir. Dönemin savunma anlayışı ile yerleşim yüksek rakımlarda olmuştur. Bütün bu coğrafik yapıya serpilmiş olan zeytin ağaçları ürünlerinin toplanmasının ve naklinin hayvanlar yardımıyla yapılması nedeniyle zeytinyağı fabrikaları en alt seviye olan deniz kenarında yapılmıştır.



Resim III.14. Küçükkuyu sahilinde muhtemelen geç Osmanlı Döneminde yapılmış ve Erken Cumhuriyet döneminde kullanılmaya devam etmiş terk edilmiş bir zeytinyağı fabrikası.



Resim IV.15. Küçükkuyu sahilinde muhtemelen geç Osmanlı Döneminde yapılmış ve Erken Cumhuriyet döneminde kullanılmaya devam etmiş terk edilmiş bir zeytinyağı fabrikası.

Zeytinyağı fabrikalarının tümünün yerleşim formuna baktığımızda, geniş kapalı bir alanda zeytinyağı üretim mekanını, deniz kenarında amele yatakhanelerini oluşturan yapıyı, bahçede köylülerin getirdikleri zeytinin depolandığı zeytin havuzlarını ve bütün bu alanı çevreleyen değişik yüksekliklerde mülkiyet duvarını görüyoruz. Fabrikalar kireç harçlı yığma taş duvar tekniği ile yapılmıştır. Behramkale'den Küçükkuyu sahiline kadar her köyün kendine ait bir zeytinyağı fabrikası vardır (Res. III.14-15). Bu fabrikaların ortak özelliklerinden biri çatılarının düz korniş veya kurtagzı, kısa saçaklı ve serbest akımlı, oluksuz olmasıdır. Çatı kaplaması ise ahşap makaslı olup, üzeri el yapımı alaturka kiremitle döşelidir. Zamanla bu tür işçiliğin yok olmasıyla tadilatlar gören fabrikalar, sahibinin ekonomik durumuna göre Marsilya kiremit veya sac levhalarla kaplanmıştır. Fabrikaların içyapılarına bakıldığında daha önce de belirttiğimiz gibi dönemin mekanik araçları olan ve sistemi çalıştıran aktarma organlı makinelere rastlıyoruz. Zeytin ezen değirmen taşlarının bulunduğu havuz, dönemlere göre bazen ahşap bazen madeni ve son dönemlerde kerpiç olmuştur. Mekânın diğer ucunda, ezme havuzlarından çıkan posaların çuvallar arasına alınarak ezildiği presi görüyoruz. Diğer yanda, sulu sıkma tekniğinin bir parçası olan su kaynatma kazanları ve dinlendirme havuzları bulunuyor. Yapının iç zemini toprak ve kil sıkıştırılması ile oluşturulmuş, doğal bir zemin haline getirilmiştir. Yapıların yaşı ile ilgili köy halkının her yaştan kesimiyle yapılan sözlü sohbetlerden de anlaşılıyor ki, fabrikaların tarihi 19. yüzyıla kadar dayanıyor.

3.2.2.Geç Osmanlı Tarihi Belgeleri

M.S. 1. yüzyılda yaşamış ünlü Romalı tabiat bilimcisi Yaşlı Plinius'un *Naturalis Historia* adlı eserinde zeytinyağından bahsettiği bölümde kendisinden önce yaşamış Theophrastus'un zeytinin denizden 40 milden daha uzak alanlarda yetişemeyeceği gibi bir genelleme ile başlaması dikkat çeker. Gerçekten de Batı Anadolu'da zeytin ağaçları çoğunlukla kıyısız alanlarda veya teraslama yapılmış yamaçlarda karşımıza çıkar. Zeytin ağaçları sulama gerektirmediğinden dolayı Akdeniz iklimine oldukça uygundur. Th. Fischer'in *Der Ölbaum* (1904) adlı eserinde antik çağda Troas bölgesinde zeytinciliğin çok nadiren yapıldığı yönünde bilgilere rastlarız. Bu durumda Osmanlı tarihi belgelerinde Çanakkale yöresinde olası zeytincilik faaliyetleri ile ilgili bilgilere bakmakta yarar olabilir.

Gerçekten de özellikle Osmanlı tarihi belgeleri dikkate alındığında zeytinciliğin özellikle Çanakkale yöresinin Ege denizine bakan batı kısmında bulunan bugünkü idari

yapıda Ayvacık ve Ezine yerleşimleri ile Çanakkale'nin Marmara Denizi'ne kıyısı olan Lapseki sınırları içinde zeytinciliğin özellikle denize yakın alanlarda sürdürüldüğü yönünde bilgileri ediniriz. Söz konusu Osmanlı tarihi belgeleri en azından zeytin üretiminin coğrafik olarak Çanakkale'nin hangi yörelerini kapsadığı konusunda değerlendirmeler yapmamıza olanak sağlar. Örneğin Başbakanlık Osmanlı Arşivleri bünyesinde bulunan çok sayıdaki geç Osmanlı dönemine ait o dönem kaza statüsünde olan Ayvacık'a evkaf defterlerinde vakıf malı olan zeytin ağaçları veya zeytinliklerle ve zeytinyağı üretiminde kullanılan mengenelerle ilgili müfredat kayıtları ve bunlardan elde edilen gelirlerin kayıtları dikkat çeker. Bu kayıtlar aynı zamanda Ayvacık'ta vakıf malı olan zeytinliklerin müzayedesinden elde edilen gelirler ile zeytinliklerin mahsulleriyle ilgili iltizam kayıtları da yer almaktadır (Evkaf Defteri, gömlek no. 15808, 16553, 32307, 32318, 32320-32322, 32339, 32362).

Benzer bir şekilde bazı Ayvacık ile ilgili bazı Maliye Nezareti Defterleri arasında (gömlek no 325 ve 518) zeytincilikle uğraşan hem Müslim hem de gayrimüslim nüfustan alınan cizye ile ilgili bilgilere rastlamamız yörede zeytincilik faaliyetlerini hem Türk hem de Rumlarca yürütüldüğüne işaret edebilir. Geç Osmanlı Dönemi'ne ait Hazine-i Hassa Defterleri'nde ise bu kez hem zeytinliklerin hasılatı ve işletenlerin isimlerine hem de zeytin ağaçlarının bakımı/ımarı ve sihhati ile ilgili yapılan masraflara ait bilgilere rastlarız (Hazine-i Hassa Defterleri, Gömlek no. 16857, 17632-17635).

Burada sözü edilen Osmanlı belgeleri dikkate alındığında zeytin üretimin özellikle Bugünkü idari yapı dikkate alındığında Ayvacık ve Ezine ilçeleri yanı sıra güneye doğru Küçükuyu Altınoluk ve Edremit' kadar kıyı kesimde önemli oranda zeytin üretimi yapıldığı anlaşılır. Sözü edilen coğrafik alan antik çağ boyunca da zeytincilik faaliyetleri açısından önemli olmalıydı. Çanakkale'nin diğer yörelerinde zeytincilik faaliyetleriyle ilgili tarihi verilerin neredeyse az olması şüphesiz buralarda zeytinciliğin önemli bir ekonomik strateji olmaması ile ilgili olmalıydı. Bu kapsamda 17. yüzyılın başlarından itibaren Çanakkale Boğazı'ndan geçen veya Troas bölgesinin Assos, Aleksandria Troas ve Truva gibi önemli antik kentlerini ziyarete gelen batılı seyyahların gravürlerinde de zeytin ağacına pek rastlanılmamasının tekrar altı çizilmelidir. Bu gravürlerde zeytin ağaçları Çanakkale yöresi peyzajının önemli bir parçası gibi durmamaktadır. Yalnızca 18. yüzyıl sonunda bölgeye geçen Fransız seyyah Choiseul-Gouffier gibi bazı seyyahların gravürlerinde seyrek nitelikte görülen zeytin ağaçları göze takılır. Çünkü yörenin birçok

kesiminde gayri-Müslimler zeytincilikten çok bağıcılık ile uğraşmaktaydı ve bu durum Lozan Antlaşması sonucu yaşanan mübadeleye kadar devam etmiştir.



DEĞERLENDİRME

Anadolu'da ele geçen antik çağa ait epigrafik veriler arazi kullanımı ve yönetimi konusunda önemli detaylı bilgiler sunmuş olmasına rağmen bu yazıtların zeytin benzeri tarımsal ürünlerden bahsetmemesi büyük bir şansıdır. Bu durum Troas bölgesi için daha da kötüdür. Bir örnek dışında içinde zeytinyağı kelimesi geçen yazıtın Troas bölgesinde ele geçmemektedir. Özellikle Anadolu arkeolojisinde zeytincilik ile ilgili arkeolojik yüzey araştırmalarına hız verilmesi ise sevindirici bir durumdur. Özellikle Anadolu'nun Akdeniz'e bakan güney bölgesinde Kilikya, Pamphylia, Lykaonia, Isauria ve Pisidia bölgelerinde kentlerin kırsalında tarımsal amaçlı köy ve çiftlik yerleşimleri ve çevresinde bulunan zeytinyağı işliklerine yönelik araştırmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmalara Anadolu'nun güneybatı bölgesinde Likya ve Karya bölgelerinde yapılan çalışmalar da eklenebilir. Anadolu arkeolojisinde yapılan bu yeni çalışmalar zeytinyağı üretimi kapasitesi ile ilgili bazı konulara da değinmeye başlaması beraberinde zeytinyağı üretimine domestik ve endüstriyel olmak üzere iki açıdan bakılmasını zorunlu kılmıştır. Bu konuya domestik üretim açısından bakıldığında mütevazı düzeyde arazi sahiplerinin ne kadar yıllık zeytinyağı ürettiğini tespit etmek güçtür. Bu durum domestik üretim kapasitesine sokabileceğimiz zengin büyük arazi sahipleri içinde aynen geçerlidir. Böyle bir hesaplama yaparken de sözü edilen arazilerin zeytin ağaçlarıyla kaplı olduğu göz önüne alınmalıdır. Bununla birlikte zengin ve fakir arazi sahiplerinin zeytinyağı üretiminde aynı tür teknikleri kullanım kullanmadığı sorusuna da cevap vermek zor olması konunun anlaşılması güçleştirmektedir. Bu çalışmaların en önemli katkısı zeytin meyvesinden ne tür teknikler kullanılarak zeytinyağı üretimi yapıldığı ve bu tür işliklerin nerelerde bulunabileceği konusunda önemli sorulara cevap sunmasıdır. Bu çalışmalar teknolojik açıdan olduğu kadar üretim kapasitesi açısından da küçük ölçekli domestik üretim ile büyük ölçekli ekonomik amaçlı yapılan endüstriyel üretim arasında bir ayrım yapılması gerektiğini zorunlu kılmıştır.

Antik çağ zeytinciliği üzerinde son yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalar aynı zamanda teraslama faaliyetlerinin anlaşılmasına da önemli zaman ayırarak tarıma uygun olmayan eğimli arazilerin nasıl tarımsal yaşama dahil edildiği konusunda önemli yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu açıdan Batı Anadolu'da Demir Çağı'ndan beri var olan

teraslama geleneğinin neredeyse günümüze kadar büyük ölçüde değişmeden devam ettiği ve modern ve antik teraslama tekniklerinin nasıl birbirinden ayrılabilceği ortaya koyulmuştur. Bütün bu Anadolu'nun Akdeniz'e bakan güney bölgesi ve Ege ile Akdeniz'in kesiştiği güney batı bölgesinde yapılan antik çağda zeytincilik ile ilgili yapılan çalışmaların zenginliğine rağmen Batı Anadolu'nun orta ve kuzey kesimlerinde tablo pek net değildir. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu durum bu bölgelerde bu konuyla ilgili çalışmaların azlığından kaynaklanıyor olmalıydı. T.R.S. Broughton'un Roma dönemi Anadolu'nun tarım ürünleri üzerine yaptığı değerlendirmeler de de Troas bölgesinde zeytincilik ile ilgili referansın olmayışı dikkat çeker (Broughton 1938). Troas bölgesinde Assos, Truva, Aleksandreia Troas, Smintheion ve Parion gibi arkeolojik kazısı yapılan yerleşmelerde kömürleşmiş zeytin çekirdekleri ele geçmemiştir. Bu durum bu kazıların tamamında arkeobotanik araştırmaların yapılmasından kaynaklanıyor olabileceği gibi zeytinin kentlerden çok zeytin ağaçlarının bulunduğu zeytinliklerde toplama sonrası işlendiği ile de ilgili olabilir. Fakat Truva'da yaklaşık olarak M.Ö. 800 ile 330 arasına kapsayan Arkaik ve Klasik dönemlere ait bazı seramikler üzerindeki yağ kalıntılarının incelenmesi zeytinyağının bu kentte en azından depolandığını ortaya koymuştur (Riehl 2000: 63). Truva'da yapılan arkeolojik kazılarda Tunç Çağı katmanlarında zeytin çekirdekleri çok seyrek ele geçmesi bunun oldukça zengin ürün çeşitliği içinde önemli bir ekonomik faaliyet olmadığını düşündürür. Zeytin çok nadiren ele geçmesi zeytinin yaban halde toplanması ile de açıklanabilir. Bu durumda Truva'da post-Homerik dönemler için de benzer arkeobotanik araştırmalar yapılması gerekmektedir (Riehl 2000: 12).

Son on yıl boyunca Troas bölgesinde yürütülen yüzey araştırmalarında zeytinyağı üretim teknolojiye yönelik işliklere ait verilerin ortaya çıkmaya başlaması antik çağda özellikle Troas bölgesinin Ege denizine bakan kıyı kesimlerinde zeytincilik faaliyetleri olup olmadığı konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Günümüzde zeytinciliğe ayrılan alanların aynı şekilde antik çağda da olduğu konusunda bir değerlendirme yapmak objektif olmaz. Çünkü Geç Osmanlı dönemi boyunca burada bulunan Rum köylerinde yaşayan ahalinin bağcılık faaliyetleri ile uğraştığı ve Lozan Antlaşması sonrası Yunan ve Türk nüfusları arası yaşanan mübadele sonucu bunların bölgeyi terk etmesi ile bağ alanların zeytinliklere dönüştürülmeye başlandığı bilinmektedir. Bu yüzden 1940 ve 1950'li yılların başından itibaren bölgede çok zeytin ağaçları dikilmeye başlandığı bölgede yaşayan 80 yaş ve üzeri yaşlı köylülerle yapılan sözlü görüşmelerden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte,

geç Osmanlı dönemine ait birçok yazılı belge özellikle Ezine ve Ayvacık gibi Ege denizine bakan bölgelerde önemli oranda zeytincilik faaliyetleri yapıldığını anlıyoruz. Çünkü bu arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu tarihte büyük boyutlarda devlet ve özel mülkiyetli zeytinliklerin olduğu, devlet mülkiyetinde olanların kiraya verildiği, devlet mülkiyetinde olan ağaçların bakımın yapıldığı, devlet mülkiyetinde bulunan zeytinyağı fabrikalarının bakım ve onarımı için bütçeler ayrıldığı görülmektedir. Bu Geç Osmanlı tarihi belgeleri dikkate alındığında zeytincilik faaliyetlerin görüldüğü Biga Yarımadası'nın Ege denizine bakan batı kıyılarında bu geleneğin antik çağlara kadar geriye gittiği düşünülebilir.

Etnografik veriler dikkate alındığında Biga Yarımadası'nın Ege denizine bakan batı kıyılarında ve bunun Behramkale ve Küçükkuyu gibi yerleşimlerden daha güneye doğru devam ettiği alanlarda hem domestik hem de ekonomik amaçlı endüstriyel üretime ait izler görülebilmektedir. Söz konusu etnografik veriler incelendiği zaman özellikle zeytin meyvesinden zeytinyağı üretimi teknolojisi konusunda önemli bilgiler ediniriz. Özellikle zeytin meyvesinin ağaçlardan toplanması, toplanan zeytinlerin kırılması veya parçalanması, oluşan zeytin hamurundan zeytinyağının çıkartılması ve üretilen zeytinyağının depolanması ve saklanması gibi konularda bir üretim zincirini oluşturmak mümkündür. Bu üretim zincirinde özellikle zeytinyağı preslemede 20. yüzyıl ortalarına kadar kullanılan ahşap tek ve çift vidalı mengene türlerinin Roma dönemine kadar geriye giden bir gelenek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yüzden Troas bölgesinde gözlemlenen ahşap mengene sistemlerinin Anadolu'nun diğer bölgelerinde görülmediği göz önüne bölgenin önemli bir bilgi kaynağı konumunda olduğunu söylemek gerekir. Bu bakımdan zeytinyağı mengeneleri açısından bakıldığında antik çağda zeytincilik teknolojisini anlamak konusunda Çanakkale yöresinde bulunan ve hem domestik hem de endüstriyel amaçlı üretime hizmet ettiği anlaşılan etnografik verilerin konuya derinlik kattığı tartışılmaz.

Bu yüzden çalışmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan bir tanesi de tarımsal üretim çalışılırken üretimin hane tüketimine yönelik domestik üretim mi yoksa kar amaçlı endüstriyel üretim mi olduğunun öncelikli olarak altının çizilmesi gerektiğini göstermesidir. Bu çalışmanın ikinci önemli sonucu da benzer sosyo-ekonomik baskı ve şartlarda yaşamını sürdüren antik çağ ve çağdaş toplumlar arasında benzerlik kurma bazı durumlarda önemli sonuçlar doğurabilir. Bu noktada Osmanlı arşiv belgelerinin de

sunduğu gibi tarihi belgelerden mümkün olduğuunca faydalanılmalıdır. Bu noktada Geç Osmanlı dönemine ait her türlü veri direk olarak aktif bir etnografik veri olarak görülmelidir. Bu yüzden antik çağda kentleri besleyen kırsal bölgelerle ilgili yapılacak her türlü sistematik arkeolojik yüzey araştırmalarının bu araştırmalar aşırasında aynı zamanda geleneksel yaşam biçimlerini muhafaza etmeyi başarmış etnografik verileri incelemeyi de ihmal etmemelidir.



KAYNAKÇA

Alkım, H.

- 1983 “Ein Versuch der Interpretation der Holzarchitektur von İkiztepe.” *Beitrage zum Altertumskunde Kleinasiens. Festschrift für Kurt Bittel*, R.M. Boehmer and H. Hauptmann (ed.). Mainz: Rudolp Habelt, 13-27.

Alpöge, A

- 1971 “Anonymous architecture in the Keban region.” *Keban Project East Technical University Publications*, Keban Project Publications, Series 1, No. 2, 131-138.

Alpöge, A

- 1972 “Researches on the rural architecture in the Keban Region.” *Keban Project 1970 Activities*. Ankara: Middle East Technical University Publications, Keban Project Publications, Series 1, No. 3, 159-161.

Alpözen, O., Özdeş, H., Berkaya, B.

- 1995 “Antik Çağda zeytinyağı Üretimi.” *Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoralar. Eski Çağda Akdeniz Deniz Ticareti*, 28- 29. Ankara

Ascher, R. W.

- 1961 "Analogy in Archaeological Interpretation". *Southwestern Journal of Anthropology* 17: 317–325

Bakır, G, Ersoy, Y., Fazlıoğlu, i., Aytaçlar, N., Cevizoğlu, H., Hürmüzlü, B., Sezgin, Y.,

- 2000 “1999 Klazomenai Kazısı.” *22. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2: 27- 38. İzmir

Blitzer, H.

- 1990 “Koroneika: Storage jar production and trade in the Traditional Aegean.” *Hesperia* 59: 675-711.

Bulut, S.

- 2005 “Likya- Pamfilya- Pisidya Sınır Bölgesinden Sıra dışı İki Zeytinyağı İşliğı.” *Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü. Adalya* 3: 191- 197, İstanbul.

Çevik, N., Varkıvanç, B., Bulut, S., Akyürek, E.

- 2003 “Trevena ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2002.” *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1: 265- 278. Ankara

Angle, M. and R. Dottarelli

- 1990 Ethnoarchaeology at Uslu (Elazığ): a preliminary report on contemporary pottery manufacture in eastern Anatolia.” *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı* II: 467-479.

Arısan-Günay, D. ed.

- 1980 *Keban Baraj Gölü Yöresi Halkbilim Araştırmaları*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

Aurenche, O.

- 1984 "Architecture et société: les données de l'ethnoarchéologie." *Nomades et sédentaires: perspectives ethnoarchéologiques*, edited by O. Aurenche, Paris: De Boccard, 11-18.

Aurenche, O. and S. Calley

- 1984 "Une expérience ethnoarchéologique: Cafer Höyük (Turquie)." *Paléorient* 10: 122-127.

Aurenche, O, M. Bazin, and S. Dadler

- 1997 *Villages engloutis: enquête ethnoarchéologique à Cafer Höyük (Vallée de l'Euphrate)*. Paris: De Boccard.

Bates, D.G.

- 1973 *Nomads and Farmers: A Study of Yörük of Southeastern Turkey*. Ann Arbor, Museum of Anthropology, University of Michigan. Anthropological Papers, No 52.

Bilgi, Ö.

- 1999 "Karadeniz bölgesi kıyı kesimi İlk Tunç Çağ mimarisi." *Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages*. Istanbul. Ege Yayınları, 63-74.

Birmingham, J.

- 1974 *Domestic Pottery in Greece and Turkey*. The Macleay Museum, University of Sydney.

Blum, S. W. E.

- 2003 *Işıklar: Ethnoarchäologische Untersuchungen zur Formation und Transformation archäologischer Siedlungs-kontexte*. Studies in Ethnoarchaeology 1.

Bordaz, J.

- 1965 "The threshing sledge." *Natural History* 74: 26-29.

Bordaz, J.

- 1969 "Flint flaking in Turkey." *Natural History* 78: 73-79.

Broughton, T.R.S.

- 1938 *Roman Asia Minor. An Economic Survey of Ancient Rome*, Vol. 4, Baltimore.

Bulut, S.

- 2005 "Likya-Pamfilya-Pisidya sınır bölgesinden sıra dışı iki zeytinyağı işliğı." *Adalya* 8: 191-201.

Bulut, S.

- 2007 "Gazelin İni: Trabenna teritoryumunda bir çiftlik evi." *Atatürk Üniversitesi* 50. *Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Armağanı*, İstanbul, 417-431.

Crane, H.

- 1988 "Traditional pottery making in the Sardis region of western Anatolia." *Muqarnas* 5: 9-20.

- Diler, A.
1994 "Akdeniz bölgesi antik çağ zeytin ve üzüm presleri, 1993." *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*: 441-457.
- Diler, A.
1995 "İç Karya yüzey araştırmaları, 1994." *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*: 315-334.
- Diler, A.
1996 "İç Karya yüzey araştırmaları, 1995." *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*: 189-206.
- Diler, A.
1998 "İç Karya yüzey araştırmaları, 1996." *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*: 409-422.
- Diler, A.
2005 "Karya Bölgesi Zeytin ve Üzüm Presleri." *Ramazan Özgan'a Armağan*: 79- 84.
- Diler A.
2010 "Olive oil and wine production of the Halicarnassus Peninsula in Caria." *Olive Oil and Wine Production in Anatolia during Antiquity*, Ü. Aydınoglu and K. Şenol (ed.), Mersin, 175-174.
- Dittemore, M. R.
1983 *Zemzemiye: An Ethnoarchaeological Study of a Turkish Village*. University of Chicago, Ph.D. Dissertation.
- Drachmann, A.G.
1932 *Ancient Oil Mills and Presses*. Copenhagen: Levin and Munksgaard.
- Ertuğ-Yaraş, F.
1996 "Contemporary plant gathering in central Anatolia: an ethnoarchaeological and ethnobotanical study." *Plant Life in Southwest and Central Asia*, İzmir: Ege Üniversitesi, 945-962.
- Ertuğ, F.
1997 *An Ethnoarchaeological Study of Subsistence and Plant Gathering in Central Anatolia*. Washington University, Unpublished Ph.D. Dissertation.
- Ertuğ, F.
1998 "Orta Anadolu'da bir etnoarkeoloji ve etnobotani çalışması." In *Karatepe' deki Işık: Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*, G. Arsebük, M.J. Mellink, and W. Schirmer (ed.), İstanbul: Ege Yayınları, 325-338.
- Ertuğ, F.
2002 "Pounders and grinder in a modern central Anatolian village." *Moudre et Broyer Monographies of the Centre des Recherches Archeologiques, Valbonne*.

- Fellows, Ch.
1852 *Travels and Resaerches in Asia Minor: More Particularly in the Province of Lycia*. London: J. Murray.
- Fewkes, J.W.
1901 *Tusayan Migration Traditions*. Washington: Washington Government Printing Office.
- Fickendey, E.
1922 *Der Ölbaum in Kleinasien*. Leipzig.
- Fischer, Th.
1904 *Der Ölbaum. Seine geographische Verbeitung, seine wirthschaftliche und kulturhistorische Bedeutung*. Petermanns Mitteilungen Erg.-Heft 147. Leipzig.
- Frisch, P.
1975 *Die Inschriften von Ilion*, Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien 3, Bonn.
- Forbes, H.A. and L. Fxhall
1978 "The queen of all tress. Preliminary notes on the archaeology of the olive." *Expedition* 21: 37-47.
- Forbes, H.
1993 "Ethnoarchaeology and the place of the olive in the economy of the Southern Argolid, Greece." *La Production du vin et l'huile en mediterranee*, Toulon, 13-226
- Forbes, R.J.
1965 *Studies in Ancient Technology*. Vol. III. Leiden: E.J. Brill.
- Foxhall, L.
1993 "Oil extraction and processing equipment in Classical Greece." *La production du vin et de l'huile en Méditerranée*, M-C. Amouretti and J-P. Brun (ed.), Paris: Ecole Française d'Athènes, 183-200.
- Foxhall, L.
2007 *Olive Cultivation in Ancient Greece. Seeking the Ancient Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Frankel, R.
1999 *Wine and Oil Production in Antiquity in Israel and other Mediterranean Countries*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Gebel, H.G.
1987 "Eine rezente abschlagindustrie in der mittleren Euphrat region Hilvan." *Lower Euphrates Project 1978-1979 Activities*. Middle East Technical University Lower Euphrates Publications, Series I, No. 3, 272-280.
- Güner, G.

- 1988 *Anadolu'da Yaşamakta olan İlk Çömlekçilik*. İstanbul: Ak Yayınları.
- Hadjisavvas, S.
1992 *Olive Oil Presses in Cyprus from the Bronze Age to the Byzantine Period*. SIMA XCIX, Nicosia: P. Åströms Förlag.
- Heltzer, M. and D. Eitam
1987 *Olive Oil in Antiquity. Israel and Neighboring Countries from Neolithic to early Arab Period*. Haifa: University of Haifa.
- Harlan, J.
1967 "A wild wheat harvest in Turkey." *Archaeology* 20: 199-201.
- Hopkins, L.
1999 Ethnoarchaeology at Sos Höyük: A preliminary report." *Ancient Near Eastern Studies* 36: 132-149.
- Isager, S and J.E. Skydsgaard
1992 *Ancient Greek Agriculture*.
- Klaey, E.Y.
1968a "Struktur der landwirtschaft. Alacahöyük, ethnographische notizen eines Anatolischen Dorfes." *Jahrbuch deutsche Bernischen Historischen Museums* 47-48: 260-331.
- Klaey, E.Y.
1968b "Materielle kultur, Alacahöyük, ethnographische notizen eines Anatolischen Dorfes." *Jahrbuch deutsche Bernischen Historischen Museums* 47-48: 332-254.
- Koşay, H.Z.
1939 *Etnografya ve Folklor Kılavuzu*. Ankara: Ulusal Matbaa.
- Koşay, H.Z.
1951 *Anadolu'nun Etnografya ve Folkloruna Dair Malzeme I: Alacahöyük. Das Dorf Alaca Höyük. Materialien zur Ethnographie und Volkskunde von Anatolien*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Koşay, H.Z.
1952 "Türkiye'de eski medeniyetlerin maddi kültürde temadisi." *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 214-215.
- Koşay, H.Z.
1976 *Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları, Seri III , No. 1.
- Koşay, H.Z.
1977 *Pulur. Etnografya ve Folklor Araştırmaları*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Keban Projesi Yayınları Seri II, No. 2.

- Koşay, H.Z. and A. Ülkü
1964 "Anadolu'da ipdidai çanak-çömlekçilik." *Türk Etnografya Dergisi* 5: 89-93.
- Koşay, H.Z. and S. Kılıç
1965 "Güzelova (Erzurum) etnografyası ve folkloruna dair notlar." *Türk Etnografya Dergisi* 6: 66-89.
- Koyunlu, A.
1976 "An experimental ethnohistorical study of a house in the village of Munzuroğlu." *Keban Project 1972 Activities*. Ankara: Middle East Technical University, Keban Project Publications, Series 1, No. 5, pp. 215-223.
- Longacre, W. A. and J. E. Ayres
1968 "Archeological lessons from an Apache Wickiup." *New Perspectives in Archeology*, edited by Sally R. and Lewis R. Binford. Chicago: Aldine, 151-159.
- Meltzer, D. J. and R. C. Dunnell, editors
1992 *The Archaeology of William Henry Holmes*. Washington and London: Smithsonian Institution Press.
- Mitchell, S.
2005 "Olive cultivation in the economy of Asia Minor." *Patterns in the Economy of Roman Asia Minor*, edited by S. Mitchell and C. Katsari, Swansea, 83-114.
- Naumann, R.
1955 *Architektur Klienasiens von ihren Anfängen bis zum Ende der Hethitischen Zeit*. Tübingen: E. Wasmuth.
- Neve, P.
1993 *Hattusa. Stadt der Götter und Tempel*. Mainz. P. von Zabern.
- Özdoğan, A.
1984 *Tarih Öncesi Avrupa Dalörgü Yapılarının Günümüz örneklerine Göre Tümleme Önerileri*. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Paton W.R. and J.L. Myers
1898 "On some Karian and Hellenic oil-presses." *Journal of Hellenic Studies* 18: 209-217.
- Peters, E.W.
1972 "Lehmziegelhauser in der Altınova." *Keban Project 1970 Activities*. Ankara: Middle East Technical University, Keban Project Publications, Series 1, No. 3, 173-182.
- Peters, E.W.
1976 *Alişam. Ein Beitrag zur anonymen Kerpiç-Architektur in Osanatolien*. Hannover: Institut für Bauen und Planen in Entwicklungsländern.

Peters, E.W.

- 1979 "Vorratshaltung in der anonymen Architektur der Altinova." *Keban Project 1973 Activities*. Ankara: Middle East Technical University, Keban Project Publications, Series 1, No. 6, 127-134.

Peters, E.W.

- 1979 "Ländliche Bauweisen im Keban-Gebiet." *Keban Project 1974-75 Activities*. Ankara: Middle East Technical University, Keban Project Publications, Series 1, No. 7, 217-231.

Riehl, S.

- 2000 *Bronze Age Environment and Economy in the Troad*. Tübingen

Rositter, J.J.

- 1981 "Wine and oil processing at Roman farms in Italy." *Phoenix* 35: 345-361.

Runnels, C.

- 2005 "Ethnoarchaeology as a sub-discipline of archaeology." *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia* 2: 7-14.

Schiffer, M. B.

- 1987 *Formation Processes of the Archaeological Record*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Steele, C.N.

- 1971 *The potters of Sorkun Village in Northwest Anatolia. The study of a Present day Primitive Pottery Industry and its Relevance to Archaeology*. Oxford University, Unpublished Ph.D. Dissertation.

Stiles, D.

- 1977 "Ethnoarchaeology: A Discussion of Methods and Applications". *Man* 12: 87-89.

Şen, M.

- 2016 *Antik Çağda Zeytinyağı ve Şarap Üretimi Işığında Smintheion İşlikleri*. Samsun Ondokuzmayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Bitirme Tezi

Takaoğlu, T.

- 2004 "Ethnoarchaeology in Turkey: a historical approach." *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia* 1: 17-39.

Takaoğlu, T. ve O. Bamyacı

- 2005 "Continuity and change in rural land-use on Tenedos/Bozcaada." *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia* 2: 115-137.

Tekkök-Bıçken, B.

- 2000 "Pottery production in the Troad: ancient and modern Akköy." *Near Eastern Archaeology* 63: 94-101

Ünsal, A.

- 2000 *Ölmez Ağacın Peşinde. Türkiye’de Zeytin ve Zeytinyağı*: İstanbul

- Ünsal, A.
2003 *Ölmez Ağacın Peşinde. Türkiye’de Zeytin ve Zeytinyağı*. İstanbul
- Weiner, J.
1981 “Die flintminen von Çakmak. Eine im Aussterben begriffene heute noch produzierende Feuersrtein-industrie in Nordwest-Anatolien.” In *5000 jahre Feuersteinbrgbau: Die Suche nach dem Stahl der Steinzeit*, edited by G. Weisgerber, Bochum: Bergbau-Museum, 383-395.
- Williams, D.
1972 “Agricultural technology.” *Anatolian Studies* 22: 19-20.
- Williams D.
1973 “Modern agricultural technology in Aşvan.” *Anatolian Studies* 23: 277-279.
- Weinstein, M.
1973 “Household structures and activities.” *Anatolian Studies* 23: 271-276.
- Yakar, J.
2000 *Ethnoarchaeology of Anatolia: Rural Socio-economy in the Bronze and Iron Ages*. Tel Aviv: Tel Aviv University.
- Yakar, J.
2004 “Ethnoarchaeology in rural Anatolia.” In *Ethnoarchaeological Investigations in Rural Anatolia*, Vol. 1, edited by T. Takaoglu. İstanbul: Ege Yayınları, pp. 9-16.
- Yakar, J. and J.L. Garzon
1976 “The survival of ancient traditions in the popular architecture of north-central Turkey.” *Expedition* 19: 43-47.
- Watson, P. Jo
1980 “The theory and practice of ethnoarchaeology with special reference to the Near East.” *Paléorient* 6: 55-64.
- Watson, P. Jo
1999 “Ethnographic analogy and ethnoarchaeology.” *Archaeology, History and Culture in Palestine and the Near East*, edited by T. Kapitan, Atlanta, GA: Scholar's Press, 47-65.
- White, K.D.
1967 *Agricultural Implements of the Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, K.D.
1975 *Farm Equipment of the Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press.